

Truede og sjældne danske ynglefugle 1976-1991

Uffe Gjøl Sørensen

Udgivet af Dansk Ornitologisk Forening med økonomisk støtte
fra Skov- og Naturstyrelsen

Redaktør: Kaj Kampp

Redaktion: Steffen Brøgger-Jensen, Knud Falk, Jon Fjeldså,
Jesper Johannes Madsen, Hans Meltofte og
Klaus Malling Olsen

Omslag, vignetter, billedvalg og lay-out: Jens Gregersen

Foto s. 1: Jens B. Bruun

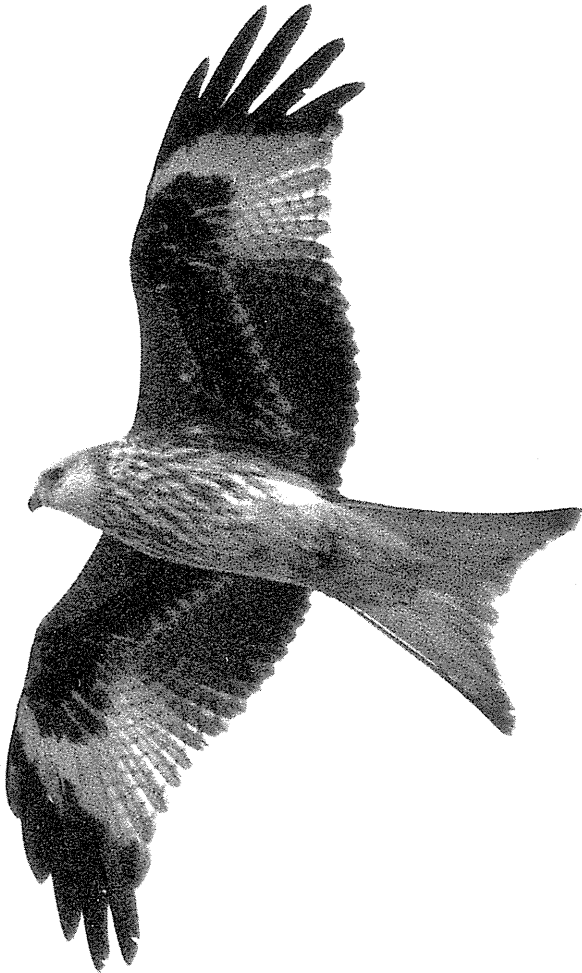
Sats, repro og tryk: Litotryk, Svendborg

ISSN 0011-6394

Truede og sjældne danske ynglefugle 1976-1991

Status i relation til den generelle landskabsudvikling

UFFE GJØL SØRENSEN

(With a summary in English: Rare and endangered breeding birds in Denmark, 1976-1991)

Indholdsfortegnelse

Indledning	4	Rød Glente <i>Milvus milvus</i>	27
Rødliste-definitioner	4	Vagtel <i>Coturnix coturnix</i>	27
Materiale	6	Plettet Rørvagtel <i>Porzana porzana</i>	28
Resultater	7	Svaleklire <i>Tringa ochropus</i>	29
Akut truede arter	11	Dværgmåge <i>Larus minutus</i>	30
Hvid Stork <i>Ciconia ciconia</i>	11	Ride <i>Rissa tridactyla</i>	30
Fiskeørn <i>Pandion haliaetus</i>	12	Splitterne <i>Sterna sandvicensis</i>	32
Urfugl <i>Tetrao tetrix</i>	12	Dværgterne <i>Sterna albifrons</i>	32
Engsnarre <i>Crex crex</i>	13	Lomvie <i>Uria aalge</i>	33
Trane <i>Grus grus</i>	14	Alk <i>Alca torda</i>	33
Hvidbrystet Præstekrave <i>Charadrius alexandrinus</i>	14	Tejst <i>Cepphus grylle</i>	33
Hjejle <i>Pluvialis apricaria</i>	15	Turteldue <i>Streptopelia turtur</i>	35
Tinksmed <i>Tringa glareola</i>	16	Mosehornugle <i>Asio flammeus</i>	35
Sandterne <i>Gelochelidon nilotica</i>	17	Isfugl <i>Alcedo atthis</i>	36
Sorterne <i>Chlidonias niger</i>	17	Sortspætte <i>Dryocopus martius</i>	37
Slørugle <i>Tyto tyto</i>	18	Lille Flagspætte <i>Dendrocopos minor</i> ..	38
Sårbare arter	19	Markpiber <i>Anthus campestris</i>	38
Stor Skallesluger <i>Mergus merganser</i> ..	19	Skærpiber <i>Anthus spinoletta</i>	39
Hedehøg <i>Circus pygargus</i>	19	Gulhovedet Gul Vipstjert <i>Motacilla flava flavissima</i>	39
Lærkefalk <i>Falco subbuteo</i>	20	Vandstær <i>Cinclus cinclus</i>	39
Stenvender <i>Arenaria interpres</i>	21	Sortstrubet Bynkefugl <i>Saxicola torquata</i>	40
Kirkeugle <i>Athene noctua</i>	21	Savisanger <i>Locustella luscinioides</i>	40
Drosselrørsanger <i>Acrocephalus arundinaceus</i>	21	Rødtoppet Fuglekonge <i>Regulus ignicapillus</i>	41
Høgesanger <i>Sylvia nisoria</i>	22	Skægmejse <i>Panurus biarmicus</i>	41
Sjældne arter	23	Fyrremejse <i>Parus montanus</i>	42
Sorthalset Lappedykker <i>Podiceps nigricollis</i>	23	Pungmejse <i>Remiz pendulinus</i>	42
Rørdrum <i>Botaurus stellaris</i>	24	Stor Tornskade <i>Lanius excubitor</i>	43
Bramgås <i>Branta leucopsis</i>	25	Gulirisk <i>Serinus serinus</i>	44
Pibeand <i>Anas penelope</i>	25	Karmindompap <i>Carpodacus erythrinus</i>	44
Spidsand <i>Anas acuta</i>	26	Diskussion	45
Bjergand <i>Aythya marila</i>	26	Summary	47
Hvinand <i>Bucephala clangula</i>	27	Referencer	47

I de sidste par årtier er der opnået en viden om danske fugles udbredelse og bestandsforhold, der langt overstiger, hvad der tidligere har været kendt. En vigtig forudsætning for dette har været en stadigt stigende skare af flittige amatørornitologer, der registrerer og sammenstiller de mange oplysninger; bl.a. gennem DOFs Rapportgruppe. Årlige bestandsoversigter kan derfor sammenstilles for flere og flere fuglearter, ikke mindst for de truede og sjældne arter.

En anden forklaring på den forbedrede viden er knap så positiv. Nutidens danske landskab er overalt påvirket af menneskets aktiviteter, og den uforstyrrede natur udgør kun en forsvindende lille del. Mange fuglearter findes derfor kun ganske bestemte steder og har ganske simpelt ikke levedmuligheder i størstedelen af landet. Det kan derfor være et første faresignal for en art, at der er blevet så få, at det er muligt at tælle dem hvert år.

De menneskelige aktiviteter i det gennemregulerede danske landskab er i dag afgørende for status for flertallet af fuglearterne. Hvis det er ønsket fortsat at sikre levedmulighederne for alle landets arter, er det derfor nødvendigt at vide hvordan arterne påvirkes – både positivt og negativt – af vores udnyttelse af landskabet.

Indledning

I det følgende gennemgås den danske bestandsudvikling for de fuglearter, der på den seneste liste over beskyttelseskrævende planter og dyr i Danmark (Asbirk & Søgård 1991) er opført under kategorierne akut truet, sårbar og sjælden. Der fremlægges et omfattende materiale om bestandsforhold for truede og sjældne ynglefugle i Danmark for årene 1976-1991, og på dette grundlag bliver arternes forekomst belyst ud fra ændringer i den menneskelige udnyttelse af det danske landskab.

Det er første gang en sådan sammenstilling af bestandsforhold forsøges. Det har været muligt takket være et enestående materiale for årene 1976-91. Med Atlas-projektet 1971-74 (Dybbro 1976) blev der for første gang fremlagt et materiale med nogenlunde dækkende oplysninger fra alle egne af Danmark. Med et slag blev vores viden om de danske fugles udbredelse stærkt forøget. Atlasprojektet havde yderligere den væsentlige betyd-

ning, at det aktiverede og inspirerede amatørornitologer over hele landet. Denne aktivitet har siden været fastholdt og udbygget ved de hel- eller halv-årige rapporter, der løbende publiceres fra stort set alle dele af Danmark. Dette rige kildemateriale er udgangspunktet for denne artikel, men det er naturligvis suppleret med andre tilgængelige oplysninger fra perioden.

Materialet lå i sin upublicerede form til grund for min udarbejdelse af fugleafsnittet til den seneste *Rødliste '90* (Asbirk & Søgård 1991). Det arbejde blev i det væsentlige afsluttet i efteråret 1990. Efter anbefaling fra Vildtforvaltningsrådet blev en mere detaljeret sammenskrivning imidlertid foretaget omkring årsskiftet 1991/92. Materialet blev herunder forsøgt ført à jour til og med ynglesæsonen 1991, men er dog for flere arter ukomplet for det sidste år.

Rødliste-definitioner

Der er udarbejdet rødlistor over danske fugle i 1974, 1976 og 1980 (Hald-Mortensen 1974, DOF 1976, DOF 1980). Den seneste er senere sammenstillet med foreliggende rødlistor over andre dyr og karplanter (Løjtant 1986), hvorved det blev klart, at der ikke var overensstemmelse i grundlaget for de enkelte lister. Ved den seneste revision af listen over særligt beskyttelseskrævende planter og dyr i Danmark (Asbirk & Søgård 1991) blev der derfor fastlagt definitioner for hver kategori af truethed, hvorved der er skabt et fælles grundlag for udarbejdelse af rødlistor i Danmark.

Udgangspunktet er de kategorier, der benyttes ved udarbejdelsen af globale rødlistor (IUCN 1988), d.v.s. uddød, akut truet, sårbar og sjælden. De globale rødlistor handler om risikoen for de enkelte arters uddøen, og i den forbindelse er de fastlagte kategorier umiddelbart forståelige. Når en rødliste udarbejdes for et geografisk afgrænset område, er det nødvendigt at præcisere/modificere definitionerne. Der er f.eks. en indlysende forskel på, om en art uddør globalt eller blot forsvinder fra et geografisk begrænset område som Danmark. Ligeledes kan en arts sjældenhed i et begrænset geografisk område alene være begrundet i, at området ligger uden for artens hovedsagelige udbredelses-

område eller ikke rummer tilstrækkeligt med gode habitater. Ud fra en rationel betragtning vil det være forkert at give en sådan marginal forekomst en høj prioritering i en regional rødliste, hvorfor rødlistor for afgrænsede områder alene omfatter regelmæssigt forekommende arter. Ligesom for de globale rødlistor er vurderingen baseret på kendskabet til pågældende arts forekomst siden 1850.

Definitionerne er for Danmarks vedkommende fastlagt som følger:

Forsvundet (uddød). Arten har ynglet regelmæssigt i Danmark efter 1850, men er nu forsvundet som ynglefugl.

Da dansk ornitologi først for alvor udvikles i slutningen af 1800-tallet, er det vanskeligt at vurdere visse arters forekomst før da. Da en fåtallig eller lokalt udbredt art kun har haft ringe chance for at blive opdaget, er det valgt at betragte blot ét sikkert ynglefund som udtryk for, at arten er har været regelmæssig ynglefugl.

Ved en forsvundet art forstås, at en tidligere fast bestand er forsvundet. Arten kan eventuelt godt have ynglet enkelte gange senere, men så længe den ikke er fast etableret synes det ikke rimeligt at ændre dens status i rødlisten. Ynglepar af arter, der er forsvundet som regelmæssige ynglefugle, bør naturligvis gives maksimal

Sløruglens tilbagegang er stoppet, sandsynligvis på grund af en række milde vintre. Foto: Ejlf Holle Jørgensen.

beskyttelse for at forbedre muligheden for en fast etablering.

Akut truet. Arten anses i fare for helt at forsvinde fra Danmark i nær fremtid, såfremt de negative faktorer, der for tiden påvirker den, fortsat får lov at virke.

Når en forsvundet art (foregående kategori) reelt genetablerer sig, bør den i første omgang behandles som akut truet af udryddelse (og i takt med dens bestandsudvikling efterhånden flyttes til en af de følgende kategorier), indtil den kan siges at være fuldt etableret som dansk ynglefugl.

Sårbar. Arten menes at blive akut truet i nær fremtid, såfremt de negative faktorer, der for tiden påvirker den, fortsat får lov at virke.

Sjælden. Arten findes i en så lille bestand eller på så få lokaliteter, at dens fortsatte overlevelse i landet let bliver truet af menneskeskabte påvirkninger eller naturlige svingninger.

Mange arter i denne kategori er naturligt sjældne i Danmark, men det er vigtigt at følge dem opmærksomt, så det ikke bliver tilfældigheder eller uagtsomhed, der forårsager en eventuel forsvinden. En nyindvandret art vil typisk kunne placeres i denne kategori i årene efter dens etablering; men en indvandring er en positiv bestandsudvikling, der åbenbart er mulig i det nuværende landskab, så en nyindvandring vil ofte kun have ringe relevans i en rødliste-sammenhæng. I mange tilfælde vil nyindvandre-

de arter hurtigt forsvinde ud af rødlisten igen, når de viser sig at være vel etablerede.

Disse fire kategorier udgør det traditionelle rødliste-koncept for afgrænset område. For at underbygge det globale perspektiv i den danske rødliste er der desuden defineret to yderligere kategorier:

Særligt hensynskrævende. Artens bestand er i Danmark reduceret med mindst 50% i enten antal eller udbredelse i løbet af de seneste ca 25 år.

Denne kategori vedrører arter, der i øjeblikket er så almindelige, at de ikke umiddelbart er truet med udryddelse, og følgelig ikke hører til nogen af de foregående kategorier. Udviklingen for disse mere almindelige arter siger noget om de almene udviklingstendenser i det danske landskab, mens problemerne for arterne i de foregående kategorier ofte er mere specifikke.

Særligt ansvarskrævende. På et eller andet tidspunkt i løbet af artens årscyklus opholder så stor en andel af populationen sig i Danmark, at vi har et særligt ansvar for dens overlevelse. Kategorien kan også benyttes for en race eller en distinkt velafgrænset delpopulation.

Denne kategori er af særlig stor betydning for at sikre den globale prioritering i det nationale naturbeskyttelsesarbejde. Det er samtidig den eneste kategori, der foruden ynglefugle omfatter fugle, der opholder sig i Danmark i træk- eller vintertiden.

Materiale

Det centrale kildemateriale har været de rapporter, som Rapportgruppen under Dansk Ornitologisk Forening (DOF) udgiver. Disse årlige eller halv-årlige udgivelser er organiseret amtsvis eller omkring særlige lokaliteter. I enkelte amter har udgivelsen af rapporterne været forsinket, men her har det været muligt at få stillet materialet til rådighed gennem Rapportgruppen. I materialet indgår endvidere de årlige og ofte meget grundige rapporter, der udgives fra feltstationerne under Miljøministeriet. For den 16 års periode, der er dækket af projektet, er der tale om et rapporteringsomfang på over 10000 tryksider. Oversigter over det store materiale og de udgivne rapporter fra årene 1978-83 og 1988-91 kan findes i Christensen et al. (1986), Christensen et al. (1990), Munk et al. (1991), Skov et al. (1992), Lange (1992) og Lindballe et al. (1993).

Materialet er suppleret med oplysninger fra fagtidsskifter og bøger. Gennemgangen af disse skønnes at være nær komplet, men der er ikke refereret specifikt til dem i teksten. Det er endvidere forsøgt at supplere med øvrige rapporter, f.eks. udgivet af centrale og amtslige myndigheder. Der er dog næppe tvivl om, at der er mangler i gennemgangen af denne "grå" litteratur.

Sidst, men absolut ikke mindst, har en lang række enkeltpersoner, myndigheder, institutioner m.v. bidraget med oplysninger, se nedenstående liste. Gennem årene har jeg mødt meget stor velvilje og hjælpsomhed på mine forespørgsler. I en række tilfælde har det været muligt at trække på ekspertisen hos personer, der har engageret sig i en eller flere arter. Er der forglemmelser i listen, må de modtage min uforbeholdne undskyldning herfor: Eigil Andersen, Pelle Andersen-Harild, Hans Harrestrup Andersen, Jens Frimer Andersen, Olav B. Andersen, Sten Asbirk, Kim Biledgaard, Karsten Bjørnskov, David Boertmann, Per Bomholt, Lasse Braae, Per Buchwald, Leo Bøjlesen, Søren Bøgelund, Hans Christensen, Jens Overgaard Christensen, Rene Christensen, Hans Christophersen, Leif Clausen, Tscherning Clausen, Finn Danielsen, Henrik Dissing, Tommy Dybbro, Erik Ehmsen, Erik Enevoldsen, Gert Fahlberg, Knud Falk, Kim Fischer, Knud Flensted, Jens Gregersen, Finn Kofoed Hansen, Mogens Hansen, Per Schiermacher Hansen, Erik & Birgit Hartwich, Søren Haugård, Hans Hovalt, Martin Iversen, Bent Jacobsen, Lars Bo Jakobsen, Hans Erik Jørgensen, Arne Kiis, Jens Kirkeby, Jens Kristian Kjærgård, Jørgen Peter

Kjeldsen, Leo Kortegård, Poul Krog, Erling Krabbe, Folmer Hjort Kristensen, Peter Lange, Leif Bisschop-Larsen, Jørn Laursen, Bjarke Laubek, Vagn Liengaard, Anthon Linnet, Peter Lyngs, Willy Mardahl, Hans Ole Matthiesen, Hans Meltofte, Christian Ebbe Mortensen, Maj Munk, Gerth Nielsen, Ib Nor Nielsen, Morten Nielsen, Torben Nielsen, Henning Nøhr, Klaus Malling Olsen, Bjarne Pedersen, Knud Pedersen, Peter Jørgen Pedersen, Kurt Prentow, Carsten Rahbek, Lars Malta Rasmussen, Palle Rasmussen, Nis Rattenborg, Michael Ritman, Svend Rønnest, Terje Seidenfaden, Hans Skov, Henrik Skov, Jan Smidt, Lene Smith, Hans Peter Stage, Jørgen Stubgård, Holger Søndergård, Bent Møller Sørensen, Bo Ryge Sørensen, Willy Sørensen, Jesper Tofft, N.J.Tortzen, Gorm Thyge Wæhrens, Anders Østerby, Egon Østergård. Desuden følgende institutioner: DOFs Rapportgruppes arkiv, Nordjysk Ornitologisk Kartotek, Skov- og Naturstyrelsens 8. kontor, Skov- og Naturstyrelsens Reservatkontor.

Under gennemgangen af de tilgængelige kilder blev der, foruden arterne i de tre aktuelle kategorier af den seneste rødliste, også udskrevet informationer om ynglefund af *forsvundne ynglefugle, uregelmæssige danske ynglefugle, yngleforekomster af undslupne/udsatte arter og arter under mulig indvandring*. De 87 arter, der således har været omfattet af dataindsamlingen, fremgår af Tab. 1.

Arbejdet med udarbejdelsen af denne bestandsopgørelse blev fulgt af en arbejdsgruppe under Skov- og Naturstyrelsen om truede danske fugle: Sten Asbirk & Palle Uhd Jepsen (Skov- og Naturstyrelsen), Niels Kanstrup (Danmarks Jægerforbund), Christian Ebbe Mortensen (Danmarks Naturfredningsforening) og Knud Flensted & Michael Grell (Dansk Ornitologisk Forening). Kommentarer til manuskriptet er modtaget fra Peder Agger, Sten Asbirk, Niels Kanstrup og Kaj Kampp. Sammenskrivningen blev muliggjort ved en bevilling fra Skov- og Naturstyrelsen til Dansk Ornitologisk Forening. Alle bedes modtaget mine bedste tak for at have gjort denne spændende arbejdsopgave mulig.

Resultater

Det indsamlede grundmateriale er resumeret i Tab. 1, og i det følgende gennemgås udviklingen 1976-91 for alle arter i de tre rødliste-kategorier. Forekomsten af de øvrige arter kommenteres ikke nærmere.

For hver art er det i Tab. 1 præciseret, hvad de opgivne oplysninger dækker: antal ynglepar, syngende hanner, besatte lokaliteter osv. Som det fremgår varierer det betydeligt fra art til art, hvad det er, der registreres. Som tabellen fremstår, ser oplysningerne meget præcise og eksakte ud. Det skal derfor indskræpes, at tallene skal bruges med stor varsomhed. Det er stadig kun et fåtal arter, som vi har eksakt viden om; for de fleste er den viste talrække blot et mere eller mindre præcist udtryk for hyppigheden og variationerne fra år til år.

Der kan givetvis stadig findes supplerende materiale. En rundsending af det første manuskript i rapportform har således givet en række bemærkninger med supplerende oplysninger og kritik (J. Bang, P. Bomholt, E. Ehmsen, P. Schiermacher Hansen, J.P. Kjeldsen, P. Lange, W. Mardal, T. Nielsen, K. Pedersen, L. Maltha Rasmussen, B. Møller Sørensen og J. Tofft in litt.). Jeg har dog valgt kun i begrænset omfang at indarbejde kommentarerne i dette arbejde, bl.a. for at fastholde hvad denne metode med kompilering af mange forskelligartede kilder kan vise.

Mens konkrete bestandstal således altid skal bruges med varsomhed, er der næppe tvivl om, at materialet viser de generelle tendenser i de behandlede arters bestandsforhold. Hvor det har været muligt er der foretaget analyser af delmateriale, hvilket ofte har givet indblik i pågående ændringer. Der er imidlertid en række begrænsninger ved denne type kompileringsarbejder, som det er vigtigt hele tiden at have i baghovedet ved fortolkningen af materialet. Der kan mangle viden om følgende fire konkrete forhold, hvilket alle kan bidrage med betydelige usikkerheder:

1) Hvilke ynglekriterier ligger til grund for opgørelsen?

En række arter er meget vanskelige at optælle, idet de ikke registreres ved egentlig yngleaktivitet men snarere ved en afledet adfærd. F.eks. er det ikke givet, at en syngende han altid svarer til et ynglepar. Hvor mange hunner har en pauken-de Rørdrum-han? Antallet af hunner og deres ungeproduktion er jo et bedre mål for bestandens levedygtighed. For forbavsende mange ar-

ter mangler vi sådanne oplysninger. Det vil være oplagt at iværksætte nærmere undersøgelser af sammenhængen mellem det talte og ynglebestanden, for om muligt senere at tegne et mere præcist billede på basis af det allerede indsamlede materiale.

2) Er lokaliteten optalt på det optimale tidspunkt for den aktuelle art?

For mange arter mangler vi oplysninger om hvornår det er mest optimalt at optælle dem. Forholdet har stor betydning for, om et bestandstal for en given lokalitet er nær det korrekte eller ej.

3) Er hele den pågældende lokalitet optalt?

Et bestandstal for en given lokalitet kan være baseret på en række optællinger gennem hele sæsonen eller kun ét kort besøg i en del af området. Manglende oplysninger på dette punkt indebærer ret betydelige usikkerheder i vurderingen af materialet.

4) Skyldes manglende oplysninger, at lokaliteten ikke blev dækket det pågældende år, eller at arten ikke var til stede?

Manglen på negative oplysninger er den væsentligste svaghed ved et kompileringsarbejde, hvor et samlet vurdering søges opnået ud fra mange og forskelligartede undersøgelser. Tiden er gået, og det er for sent at checke lokaliteterne. Traditionelt findes en art nemmest på lokaliteter, hvor den allerede er kendt. For arter med meget lille stedtrohed, f.eks. en række spurvefugle, er det ekstra svært at få overblik over artens status i et givet år, medmindre der konstant investeres mange ressourcer i at opsøge de potentielle ynglelokaliteter (jf. Høgesanger).

Denne undersøgelse bør kunne danne udgangspunkt for et egentligt overvågningsprogram, hvor de angivne usikkerheder reduceres til et minimum. I takt med at vores viden øges, vil der givetvis også kunne laves nyfortolkninger af de foreliggende oplysninger.

	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991		
Pibeand <i>Anas penelope</i>	0?	0?	0?	2+	2+	3+	0?	3+	3+	4+	2+	5+	26 31	10+	17+	1+	Ynglepar – minimum Ynglepar – maksimum	
Spidsand <i>Anas acuta</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	160 201	+	+	+	Ynglepar – minimum Ynglepar – maksimum	
Bjergand <i>Aythya marila</i>	1	1	0	0	0-1	0-1	0	0-1	0	0	0	0	0	1-2	0	0	? Ynglepar	
Hvinand <i>Bucephala clangula</i>	0	0	1	0-1	0	1-2	0-1	0-1	1-2	7-8	3	5	9-10	15+	+	24+	Ynglepar	
Rød Glente <i>Milvus milvus</i>	2	5	7	8	7	8	11	15	13	15	18	15	13+	19+	24+	16+	Ynglepar	
Vagtel <i>Coturnix coturnix</i>	21	3	6	7	10	28	35	61	10	16	20	18	17	33	27		Hørte hanner	
Plettet Rørvagtel <i>Porzana porzana</i>	15	18	20	51	32	28	55	104	95	47	62	111	135	78	47+	11+	Hørte hanner	
Svaleklire <i>Tringa ochropus</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	35+	+	+	+	+	+	+	Skønnet bestand	
Dværgmåge <i>Larus minutus</i>	0	0	1	2-3	1	0-1	0	1-2	4	0	6	1	0	0	0	0	Ynglepar	
Ride <i>Rissa tridactyla</i>	209	258	238	210	355	392	431	338	277	335	405	339	309	470	480	448	Ynglepar	
Splitterne <i>Sterna sandvicensis</i>	+	3964	3375	3607	3532	3598	2705	3388	3396	3024	3144	4261	5816	5364	3664	+	Ynglepar	
Dværgerterne <i>Sterna albifrons</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	407 458	+	+	+	Ynglepar – minimum Ynglepar – maksimum	
Lomvie <i>Uria aalge</i>	1500	1500	1500	1100	1100	1100	1100	1500	1500	1500	1500	1500	1500	1500	1800	2000	Ynglepar	
Alk <i>Alca torda</i>	200	200	200	100	130	130	130	230	300	360	375	380	390	400	425	475	Ynglepar	
Tejst <i>Cephus grylle</i>	307	231	423	293	419	390	334	384	427	426	393	397	475	527	597	603	Ynglepar – minimum Ynglepar – maksimum	
Turteldue <i>Streptopelia turtur</i>	410	461	457	347	440	447	372	443	453	464	446	465	537	560	618	639	Ynglepar	
Mosehornugle <i>Asio flammeus</i>	+	+	1+	3+	1+	+	3+	2+	2+	4+	+	3+	2+	+	+	+	Ynglepar	
Isfugl <i>Alcedo atthis</i>	3	2	2	15	2	2	2	5	4	0	2	2	2	5	6	3	Sikre ynglefund	
Sortspætte <i>Dryocopus martius</i>	+	+	+	+	+	+	19	24	39	+	+	+	+	+	+	+	Index – minimum Index – maksimum	
Lille Flagspætte <i>Dendrocopos minor</i>	22	30	31	18	33	37	35	36	36	+	35	+	+	+	+	+	Ynglepar Børnholm Sjælland – minimum Sjælland – maksimum Midtjylland Nørrejylland Sønderjylland	
Markpiber <i>Anthus campestris</i>	+	+	+	60	+	+	52	61	68	+	+	+	+	+	+	+	Bestand – minimum Sjælland	
Skærpiber <i>Anthus spinoletta</i>	0	0	0	1	2	3	3	4	11	15	18	18	+	19	+	+	Møn Lolland-Falster Børnholm Fyn Sønderjylland	
Gulhovedet Vipstjert <i>Motacilla (f) flavissima</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	?	
Vandstær <i>Cinclus cinclus</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	?	
Sortstrubet Bynkefugl <i>Saxicola torquata</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	Skønnet bestand
Savisanger <i>Locustella luscinioides</i>	+	+	+	+	108	+	+	+	+	+	+	+	+	+	101	+	+	Ynglepar
Rødtoppet Fuglekonge <i>Regulus ignicapillus</i>	1	3	1	4	5	3	2	4	1	3	1-3	0	0	0	0	0	0	Ynglepar
Skægmejse <i>Panurus biarmicus</i>	1	2	1	2	4	2	1	2	1	3	2	0	0	0	0	0	0	Besatte lok.
Fyrremejse <i>Parus montanus</i>	1	0	1-2	0	0-1	0-1	2	0	2	1-2	0-1	0	0	1	0	0-2	Ynglepar	
Pungmejse <i>Remiz pendulinus</i>	1	3	1	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	1	2	1	Ynglepar	
Syngende ♂♂	6	4	14	16	24	25	26	19	20	15	19	32	43	21	19	38	Syngende ♂♂	
Syngende ♂♂	4	5	2	1	2	3	6	13	5	1	2	7	3	4	16	7+	Syngende ♂♂	
Ynglepar – minimum	16	16	9	0	0	0	0	1	2	0	3	18	44	90	200+	500+	Ynglepar – minimum	
Ynglepar – maksimum	19	19	12										19	52	122		Ynglepar – maksimum	
Lok. i yngletiden	8	12	5	1	1	2	2	2	1	1	7	7	16	12	19	+	Lok. i yngletiden	
Ynglepar	0	1	0	0	0	0	1	1	1	+	+	+	+	+	+	+	Ynglepar	
Ynglelokaliteter	3	6	3	4	4	8	11	22	45	35	32	37	25+	53+	+	+	Ynglelokaliteter	

Akut truede arter

Foto: Ejlfif Holle Jørgensen.

Hvid Stork *Ciconia ciconia*

Den Hvide Stork er gået gradvist tilbage gennem hele undersøgelsesperioden, fra 36 par i 1976 til blot 9 par i 1991. Omkring århundredskiftet blev den danske ynglebestand vurderet til ikke mindre end 4000 par. Alle ynglepladser findes i Jylland, hvilket har været tilfældet siden 1965, da det sidste par forsvandt fra Sjælland.

Storken er i sin fødesøgning knyttet til fugtige enge og/eller det oprindelige landbrugsland med mange småbiotoper, hvor der findes rigeligt med invertebrater, frøer m.v. Arten vil sandsynligvis blive begunstiget af naturgenopretningsprojekter som f.eks. den pågående retablering af Skjern Å med tilliggende enge. Der kunne peges på andre mulige engprojekter, f.eks. engene ved Rye Å

(Nordjyllands Amt), Varde Å (Ribe Amt) og omkring Sønderåen (Sønderjyllands Amt).

Den meget aktive Storkegruppe under DOF har i en årrække arbejdet med at sikre reder af Hvid Stork i Danmark (Skov 1986, 1987), ligesom den har virket for at få fjernet luftledninger omkring beboede reder, hvorved storkenes risiko for de ofte fatale kollisioner med luftledninger er blevet reduceret væsentligt.

Hvid Stork er i projektperioden fundet ynglende på ca 70 lokaliteter.

Sandternen (øverst) og Hvid Stork er i dag så fåtallige, at de betragtes som akut truede.

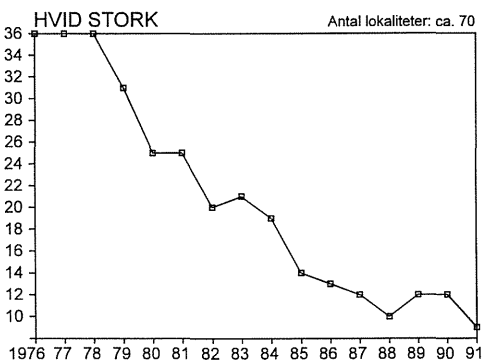

Foto: Lars Maltha Rasmussen.

Fiskeørn *Pandion haliaetus*

Fiskeørnen ynglede tidligere regelmæssigt i Danmark, hvor der f.eks. var en fast bestand i den sydøstlige del af landet. Det sidste par blev bortskudt i 1916. Fra 1960'erne er arten igen truffet under omstændigheder, der tyder på ynglen. Den er dog kun rapporteret ynglende i 4-5 år i projektperioden, og der er tilsyneladende ingen regelmæssig forekomst på nogen lokalitet. Det kan dog meget vel tænkes, at der er registreret andre ynglefund, som hemmeligholdes af finderne. Fra 1985 er der f.eks. ubekræftede oplysninger om op til 3 par alene i Østdanmark.

Yngre fugle oversommer regelmæssigt ved større søer i det meste af landet. Derfor er tilstedeværelsen af Fiskeørne på en given lokalitet i sommerhalvåret ikke nogen god indikation på yngleføremkomst. Ynglen er normalt nem at registrere pga. den typisk meget synlige redeplacering, f.eks. i enkeltstående træer (gerne skovfyr), i træer, der rager op i skovbevoksninger, på sømærker, i elmaster m.v. Reden har altid frie til- og fraflyvningsforhold. Det virker derfor påfaldende, at der ved formodede yngleføremkomster i Danmark kun undtagelsesvist sker redefund, men alene omtales andre "sikre" indikationer. Formodninger om ynglen er ofte begrundet i observationer af udfløjne unger som får bragt føde af gamle fugle. Det bør undersøges om dette kan skyldes mellemtræk af familieflokkede fra svenske eller nordtyske ynglepladser.

De manglende redefund tyder på, at arten stadig er uregelmæssig og ustadig i sin yngleføremkomst i Danmark. Vi kan derfor endnu ikke tale om, at der er genetableret en fast bestand. Nutidens generelt meget ensartede og tætte danske skove er næppe særligt velegnede for arten, ligesom det foretrukne redetræ, skovfyr, kun forekommer undtagelsesvist. Muligheden for at yngle på menneskeskabte redesteder, f.eks. højspændingsmaster (som hyppigt benyttes i den østlige del af Tyskland), må dog umiddelbart vurderes som særdeles gode, hvorfor en mangel på placeringsmuligheder af reden næppe kan være den afgørende begrænsende faktor for arten herhjemme. I stedet kunne man foreslå, at eutrofieringen af vore søer og kystnære farvande har betydet en forringet vandgennemsigtighed, der reducerer Fiskeørnens muligheder for fiskefangst.

Et redetræ benyttet i 1989 blev fældet inden 1990-ynglesæsonen. Der burde være en beskyttelsesklause på dokumenterede redetræer for akut truede arter som Fiskeørn.

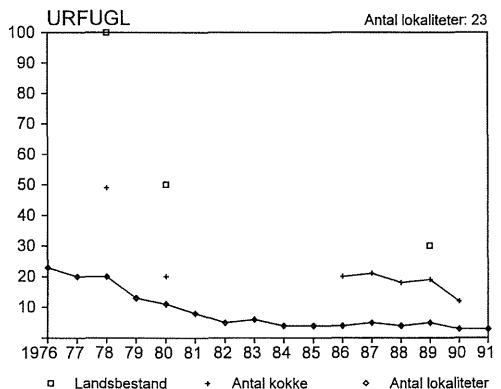

Enlig skogrende Urfugl på Vind hede 1990. Foto: Erik Thomsen.

Urfugl *Tetrao tetrix*

Urfuglen har været en vidt udbredt ynglefugl i hede- og moseområder på hele den jyske halvø. Den har i historisk tid kun været kendt fra øerne i forbindelse med (mislykkede) forsøg på udsætninger (Sjælland, Bornholm). Igennem hele dette århundrede er arten gået voldsomt tilbage, hvad følgende opgørelser af forårsbestanden med al tydelighed viser: 1940'erne ca 2400, 1963-66 ca 1100, 1973 ca 420, 1978 ca 100, 1991 ca 35. Tilbagegangen skyldes indskrænkningen af hedearalerne.

Det foreliggende materiale er meget ufuldstændigt, men udviklingen er forsøgt vist ved antallet af besatte lokaliteter. En lokalitet er medtaget frem til og med det sidste kendte ynglear. Kurveforløbet viser en konstant nedadgående udvikling. I undersøgelsesperiode skete der en markant tilbagegang i de første år, hvorefter der fulgte en tilsyneladende stabil periode med forekomst på 5-6 lokaliteter.

Det er muligt, at denne stabilisering til dels skyldes en større opmærksomhed om arten.

Det er bemærkelsesværdigt, at selvom der har været meget opmærksomhed omkring arten i de seneste årtier, har der aldrig været gennemført et overvågningsprogram, f.eks. en koordineret årlig optælling. Bestandsvurderingerne er baseret på en sammenstilling af oplysninger fra en lang række uafhængige kilder (Jepsen 1990).

Det er også temmelig nedslående at konstatere, at selvom der er igangsat en række prisværdige initiativer for at hjælpe arten, har de ofte betydelige investeringer aldrig været fulgt op af en konkret forskningsindsats.

Der er ingen tvivl om, at Urfuglens status som dansk ynglefugl er meget truet, og at det er absolut sidste udkald, hvis arten skal reddes som dansk ynglefugl. Indsatsen bør koncentreres om de tilbageværende bestande og udnytte, at de eksisterende besatte lokaliteter (Vind Hede, Kongenshus og Karup Flyvestation) ligger relativt nær hinanden og nær en række ubesatte hedearealer.

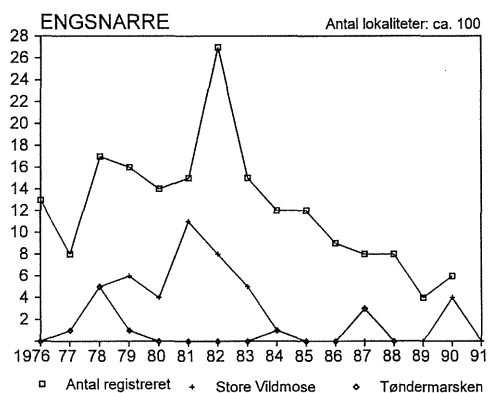
Muligheden for at starte et udsætningsprojekt har været nævnt, men det ligner umiddelbart en fejlprioritering. Det virkelige problem er artens manglende trivsel på de danske lokaliteter, og så længe habitatet ikke tilgodeser artens behov, vil eventuelle udsatte fugle have de samme vanskeligheder. En udsætning vil desuden kunne sløre de faktiske problemer.

Arten er i projektperioden truffet ynglende på 23 lokaliteter.

meget udsat for høstarbejde i slutningen af rugetiden og mens ungerne er små.

Engsnarren er knyttet til udrænedede og ikke gødede enge, der bliver benyttet til ekstensiv græsning. Mekaniseringen i landbruget med brug af slåmaskiner og siden grønthøstere har været fatal for arten. Dette skyldes især, at den naturlige flugtstrategi ved pludselig fare er at løbe bort i det tætte græs fremfor at flyve op. Ved høslæt slås en mark normalt udefra og ind mod midten. Dette betyder, at Engsnarren vil blive tvunget til at "flygte" ind mod midten i marken, hvor der er stor risiko for at den til sidst bliver klippet af slåmaskinen/grønthøsteren.

Arten er i projektperioden truffet ynglende på godt 100 lokaliteter.

Engsnarre *Crex crex*

Engsnarren er gået kraftigt tilbage som dansk ynglefugl gennem dette århundrede. Siden 1960erne er der kun kendskab til regelmæssige bestande på tre danske lokaliteter: Skjern Å-engene (frem til afvandingen), Varde Å-engene (til 1976) og Ryå-engene ved Store Vildmose, hvor der har været fast forekomst frem til 1984.

Arten er muligvis regelmæssig ynglefugl på Bornholm, men der mangler præcise data til at belyse dette. I resten af landet træffes arten tilfældigt og stærkt uregelmæssigt. De fleste fund gælder enlige fugle, der ofte kun høres en enkelt nat.

Engsnarren er en art man må lytte sig frem til. Brug af play-back kan eventuelt indgå i en fremtidig standardiseret optællingsmetode.

Engsnarren yngler sent med æglægning fra slutningen af juni til slutningen af juli. Den er derfor

Trane *Grus grus*

Tranen har tidligere med al sandsynlighed været en vidt udbredt ynglefugl, både i de jyske hedeegne og i Østdanmark. En indikation for dette er, at "trane" indgår i mange stednavne knyttet til heder og moser, der er artens foretrukne ynglehabitat herhjemme (Sørensen 1989). Tranen forsvandt dog helt i løbet af 1800-tallet, eller næsten helt, idet den muligvis har ynglet mere eller mindre regelmæssigt i de store nordjyske moser frem til i dag. Den "officielle" genindvandring fandt dog først sted i 1952, hvor Tranen med sikkerhed yngede i Råbjerg Mose i Nordjylland. Arten er siden truffet ynglende gennem flere år i både Hanstedreservatet (siden 1957) og Lille Vildmose (1958-1971).

I undersøgelsesperioden har Tranen ynglet på ikke mindre end 7 lokaliteter, hvor der på den ene dog kun var tale om et yngleforsøg i et enkelt år. Der er maksimalt fundet 3-4 par i et år. Især i Nordvestjylland findes en række potentielle ynglelokaliteter, hvor der imidlertid er problemer med forstyrrelser.

De danske Traner yngler især på næringsfattige lokaliteter ligesom Tranerne i Skandinavien. De danske ynglefugle ankommer omkring 1. april og yngler på tidspunkter, der ligeledes tyder på skandinavisk oprindelse.

En nyindvandring af Traner fra den mellemeuropæiske bestand, der gerne findes på mere næringsrige og ofte mindre lokaliteter, kan dog meget vel tænkes i f.eks. Sønderjylland og på enkelte lokaliteter på øerne. En sådan indvandring er måske allerede i gang (yngleforsøg i 1976, yngleforekomst 1990-1991 på hemmelig lokalitet). De mellemeuropæiske Traner ankommer allerede omkring månedskiftet februar/marts.

Den lille danske bestand kan sikres gode betin-

gelser ved en hensigtsmæssig tilrettelæggelse af publikumsadgangen til de vigtigste danske lokaliteter. Netop fordi de danske Traner især træffes på de store åbne lokaliteter i Nordvestjylland vil de være attraktive mål for en aktiv naturformidling, hvor det naturinteresserede publikum kan få lejlighed til at opleve de flotte fugle samtidig med, at disse sikres den nødvendige ro. Tranen er samtidig en af de arter, der vil have umiddelbar gavn af en naturgenopretning af afvandede vådområder på de nordvestjyske heder.

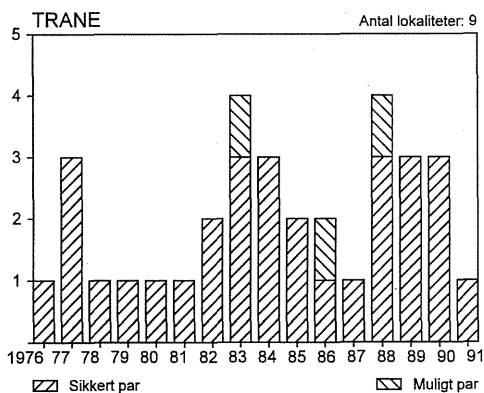
Løppenthin (1962) formodede, at Hanstedreservatet var for næringsfattigt til, at et Tranepar kunne opfostre et kuld unger her. Siden er der imidlertid i mange år produceret 1-2 uger i området, og der i hvert fald i 1978 yngede to par med held på lokaliteten.

Tranen er meget afhængig af fugtige kær, hvor den kan finde rævesikre ynglepladser. En høj forårsvandstand kan derfor være vigtig for arten, og Tranen er givetvis en af de arter, der vil være begunstiget af en genetablering af vådområder på vore heder. I Sverige er Tranens sårbarhed for ræveprædation vist indirekte ved, at arten har fået en væsentlig bedre ynglesucces i områder, hvor ræveskab har reduceret bestanden af ræve (P. O. Swanberg in litt.).

Hvidbrystet Præstekrave *Charadrius alexandrinus*

Arten er gradvist forsvundet fra en række lokaliteter gennem hele perioden. I 1969 blev bestanden vurderet til ca 136 par fordelt på 21 lokaliteter. I dag er Hvidbrystet Præstekrave kun regelmæssigt på 6 lokaliteter med sammenlagt 30-40 par. De væsentlige lokaliteter er Rømø, Fanø, Bøvling Klit og Harboør Tange. Desuden var der i nogle år efter 1980 en stor bestand ved saltvandsøen bag det fremskudte dige ved den dansk-tyske grænse. Her kulminerede antallet i 1983-84 med omkring 33 par, men er siden aftaget til blot 2 par i 1991. I løbet af de sidste godt 20 år er bestanden i Danmark således reduceret med ca 75%.

Arten er knyttet til dynamiske kyster, men undgår dog den mest eksponerede og saltpåvirkede kyst og findes især på mere beskyttede lokaliteter, f.eks. kystlaguner. På de brede strande ved Fanø og Rømø er arten ofte lokaliseret omkring udsivende vand (K. Fischer, pers. medd.). Ynglestrategien er tilpasset sådanne ustabile forhold. Arten kan flytte meget rundt. Sekundært træffes den som pionér-art i forbindelse med større anlægsarbejder på kyster-

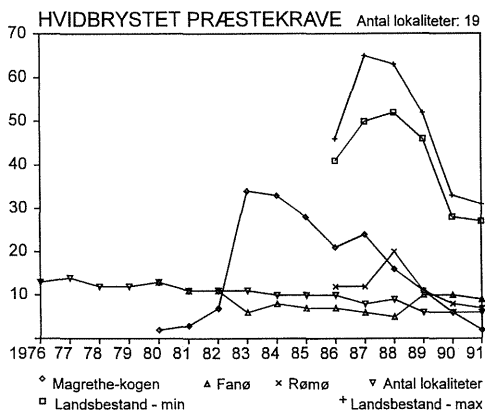
Den Hvidbrystede Præstekrave foretrækker brede strande med laguner. Foto: Lars Maltha Rasmussen.

ne, hvor den udnytter større nyeksponerede arealer indtil de gror til (f.eks. saltvandssøen, digearbejde ved Mandø (1977, 4 par), Køge Bugt Strandpark (1979-80, op til 8 par)). Ligeledes kan arten udnytte nyopdyrkede strandenge (Harbøør Tange), ligesom den har haft midlertidige ynglelokaliteter i forbindelse med større inddigningsprojekter (Torslevdyb/Attrup og Ulvedybet i Nordjylland, Vestamager ved København).

Ynglepladserne er ofte også populære mål for

rekreative aktiviteter i sommerhalvåret, hvorfor ynglesuccesen ofte er meget ringe pga. forstyrrelser. Der bør derfor på artens to vigtigste lokaliteter (Fanø, Rømø) gennemføres en fleksibel beskyttelse, hvor de aktuelle yngleområder årligt bliver afspærret i yngletiden. Dette vil kun omfatte meget beskedne dele af de i øvrigt udstrakte strande.

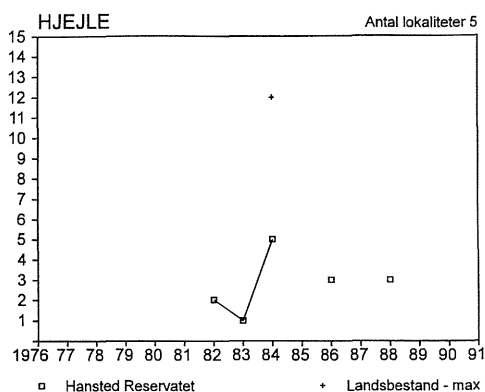
Arten er i projektperioden truffet ynglende på 19 lokaliteter. Bestandsforholdene følges af Kim Fischer.

Hjejle *Pluvialis apricaria*

Arten er i undersøgelsesperioden alene rapporteret som sikker ynglefugl i Hanstedreservatet, men selv ikke her er det sikkert, at den yngler hvert år.

Kendskabet til Hjejleens nuværende status er meget mangelfuldt, idet der kun eksisterer én nyere optælling, fra 1984 (Sørensen & Dybbro 1985). Her blev landsbestanden vurderet til 5-12 par, heraf 5-7 par i Hanstedreservatet (incl. alle landets sikre ynglepar). Ved undersøgelsen blev alle kendte ynglepladser fra slutningen af 1960'erne genbesøgt. Udover Hanstedreservatet blev 5 mulige par fundet på 4 lokaliteter, alle i Nordjyllands og Viborg Amter.

End ikke fra Hanstedreservatet er der oplysninger om artens tilstedeværelse hvert år. Det kan ikke her vurderes, om den reelt har manglet nogle år, eller det skyldes en ufuldstændig optælling af denne store og i dansk sammenhæng helt unikke klithede. Den valgte optællingsstrategi på det 3000 ha store reservat består af en helt utilstrækkelig 1-2 dages gennemgang i slutningen af maj. Det er desuden mit indtryk, at der især er blevet lagt vægt på kærerne under optællingerne, hvorfor de mere tørre hjejlebiotoper måske ikke er besøgt hvert år.

Det virker besynderligt, at landets største klithede ikke bliver overvåget mere intensivt. Hedens engang vidt udbredte karakterfugl, Hjejlen, vil måske forsvinde ud af den danske fauna i ubemærket. En målrettet overvågning, der kunne medvirke til at definere en plejepraksis for danske heder, burde være igangsat for længst.

Arten er i projektperioden truffet ynglende på 1-5 lokaliteter.

Tinksmed *Tringa glareola*

Tinksmeden har tidligere været vidt udbredt i Jylland. Enkelte ynglefremkomster er – også i de senere år – rapporteret fra sjællandske lokaliteter, men endnu foreligger der ikke veldokumenterede fund.

Arten træffes herhjemme ved småsøer og kær i hedeområder. Ynglefremkomsterne i Vejlerne i 1920'erne og 1930'erne, der på det tidspunkt undergik store ændringer efter mislykkede afvandinger i slutningen af 1800-tallet, afviger således fra det normale.

Under Projekt Status 1982-84 blev Tinksmeden grundigt optalt i 1983 og 1984 (Østergård 1986). I forhold til en opgørelse fra slutningen af 1950'er-

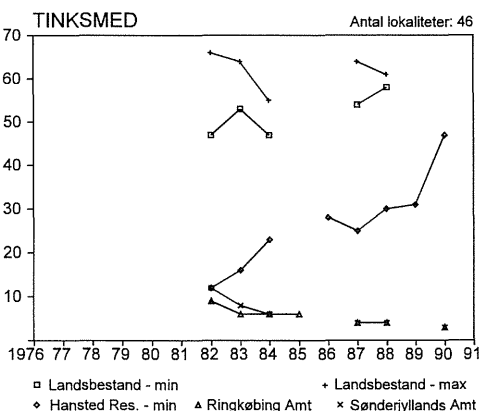
(Petersen 1959) viste bestanden en meget markant tilbagegang og en fragmentering af udbredelsesområdet. Denne udvikling er siden fortsat. Ved overvågningen af EF-lokaliteterne i 1988 (Falk & Brøgger-Jensen 1990) fandtes en tilsyneladende uændret landsbestand sammenlignet med 1983-84, men det var primært en følge af en markant fremgang på artens hovedlokalitet, Hanstedreservatet, der opvejede en fortsat tilbagegang på og forsvinden fra andre lokaliteter. Optællingerne i Hanstedreservatet behøver dog ikke at være helt pålidelige (jf. afsnittet om Hjejle).

Tinksmedens forsvinden fra mange mindre hedesøer kan skyldes et øget prædationstryk fra Duehøge (E. Østergård pers. medd.), som er indvandret til de nåletræsplantager, der gennem dette århundrede er vokset op i de tidligere næsten træløse hedeegne.

Tinksmedens fortsatte eksistens som dansk ynglefugl afhænger i dag af artens overlevelse i Hanstedreservatet og andre nærliggende heder i Thy. Der bør opstilles en samlet forvaltningsplan for disse heder, hvor variationen i hedehabitaterne genskabes. Dette vil primært sige en genskabelse af de våde habitater. I praksis bør alle eksisterende grøfter o.lign. tilkastes, så de fugtige partier, moser og kær, igen kan udvikle sig. Disse fugtige landskabs-elementer i de ellers tørre og sandede heder er af meget stor betydning for et varieret dyre- og planteliv. Ligeledes bør opvækst af bjergfyr m.v. bekæmpes, og der bør ryddes omkring kær, der ligger ved væsentlige hedearealer, men som i dag delvist er omgivet af nåletræsplantager.

Det er indtrykket, at Statsskovvæsenets arealer i Thy i stigende grad bliver forvaltet efter disse retningslinier, hvilket er meget påskønnelsesværdigt.

Arten er i projektperioden truffet ynglende på ca 46 lokaliteter.

Den danske Sandterne-bestand er i undersøgelsesperioden 1976-91 nærmest forsvundet. Foto: Lars Maltha Rasmussen.

Sandterne *Gelochelidon nilotica*

Sandternen er gradvis forsvundet fra en række af sine tidligere ynglepladser i Nord- og Vestjylland og er efter 1987 alene fundet ynglende i Vadehavsregionen. I 1991 blev blot 0-2 par fundet, så arten er på nippet til helt at forsvinde som dansk ynglefugl.

Sandternen søger sin føde, især insekter, firben og fugleunger, ved at patruljere i lav højde over strandenge og hedearealer. Den gradvise tilbagegang kan derfor hænge sammen med indskrænkningen af fourageringshabitaten som følge af opdyrkning og tilgroning af heden.

Den danske bestand er nært knyttet til en bestand på ca 50 par i Slesvig-Holsten. Nærmeste ynglepladser i øvrigt findes i Middelhavsregionen. Forsvinder den dansk/tyske bestand er en nyindvandring ikke særlig sandsynlig.

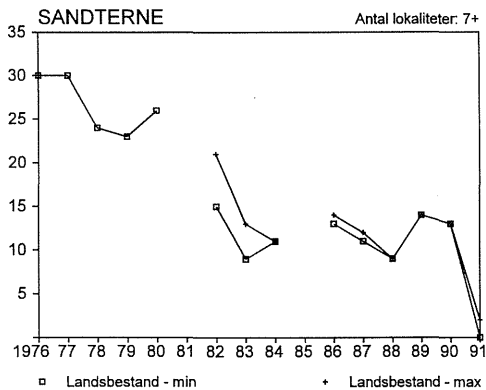
I 1988 blev der konstateret to tilfælde af formodet ægindsamling. De resterende ynglekolonier burde derfor bevogtes.

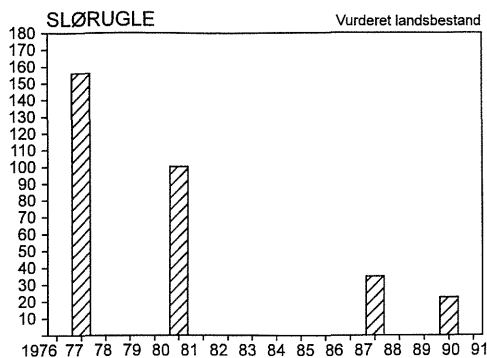
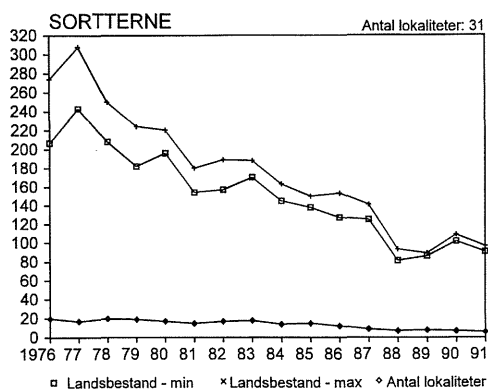
Arten er i projektperioden truffet ynglende på mindst 7 lokaliteter.

Sortterne *Chlidonias niger*

Sortternen har tidligere været vidt udbredt i landet med store bestande især i de jyske ådale. Bestanden var i slutningen af 1800-tallet formodentlig på nogle få tusinde par. Den voldsomme tilbagegang siden da, til nu under 100 par i blot 5 kolonier, skyldes indskrænkningen af de tidligere udstrakte ferske engarealer som følge af opdyrkning og ændrede driftsformer (dræning og gødsning). Dette har generelt forringet engene som levesteder, bl.a. fordi de naturlige vandhuller på engene er forsvundet. Netop de lysåbne og varmtvandede vandhuller på engene er vigtige for de vandinsekter, der er artens primære føde.

Sortternen yngler ofte på tuer o.lign. i overgangszonen mellem eng og vandhul. Arten har i dag to kerneområder i Danmark: Vejlerne og Tøndermarsken. Mindre bestande i Østdanmark og Sønderjylland ynglede især i flydebladszonen i mindre moser, hvilket kan være en sekundær ynglehabitat for arten, muligvis betinget af tilstedeværelsen af føderige habitater i nærheden. I Tryggevlev Nor på Langeland dukkede Sortternen kortvarigt op som ynglefugl i forbindelse med retabletering af engen i den sydlige del af området.

Det vil være meget vanskeligt at sikre de små og allerede isolerede ynglebestande i Østdanmark. Derimod bør der gøres noget i Vejlerne og Tøndermarsken, som begge omfatter så store engområder, at der ved en fornuftig forvaltning stadig er chance for sikre Sortternens fortsatte tilstedeværelse. Den opgave burde være påbegyndt allerede.

Bestandstal er oplyst af Knud Flensted.

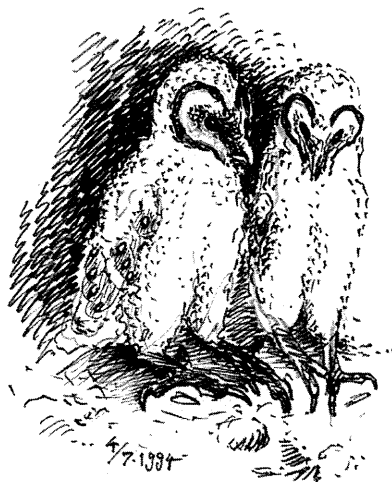
Slørugle *Tyto tyto*

Sløruglen har generelt været i tilbagegang i de sidste årtier, men der er kun få kvantitative data til at belyse udviklingen. Den viste bestandsudvikling er baseret på oplysninger fra Jørgen Terp Laursen (pers. medd.). Det seneste skøn på 20-25 par i 1991 er dog formodentlig for pessimistisk. Alene på Als i Sønderjylland fandtes i 1991 6-7 par, der alle havde en god ungeproduktion (ofte 2 kuld) (Hans Ole Matthiessen, pers. medd.), og for Tøndermarsken anføres en årlig bestand på 4-7 par (Gram et al. 1990). Bestanden kan, i hvert fald i øjeblikket, være inde i en positiv udvikling, evt. begunstiget af en række milde vintre. Et influx i vinteren 1990/91 kan også have betydet et tilskud til den ellers svindende danske bestand.

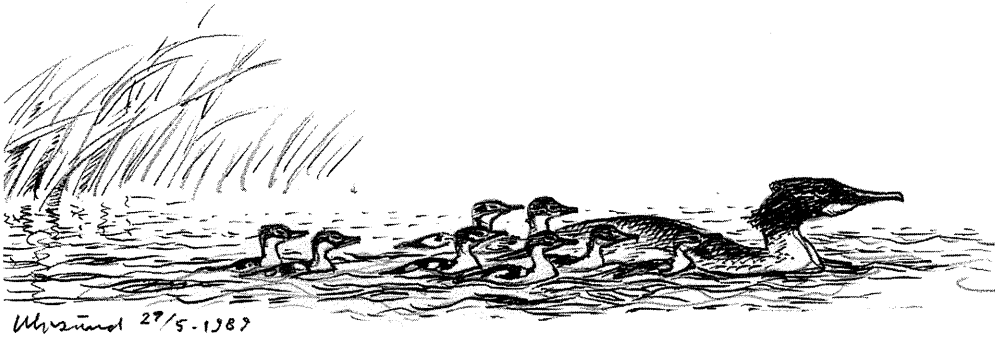
Sløruglen er knyttet til åbne engarealer, hvorfor tilbagegangen kan skyldes reduktionen af disse områder. Det moderne byggeri i landbruget samt lukning af glughuller i vore kirker har endvidere givet arten problemer med at finde egnede redesteder. Opsætning af redekasser kan råde bod på dette; den gode ynglesucces på Als er konstateret gennem et kasseprojekt (H. O. Mathiasen, pers. medd.), hvilket tyder på, at mangel på redemuligheder er en væsentlig årsag til tilbagegangen. Be-

standen i den sydlige del af landet kan i øvrigt være forbundet med bestanden i Slesvig-Holsten, hvor der også i de senere år er gennemført et målrettet kasseprojekt (S. Rønnest, pers. medd.).

Arten er umiddelbar svær at registrere. Men et målrettet arbejde med opsætning af redekasser samt løbende kontakt til ejendomme med Slørugler kan være egnede elementer i en effektiv overvågning. Fremfor selv at gennemføre omfattende kasseopsætninger burde man måske i stedet prøve at gøre gårdejere interesserede i at opsætte kasser. Hvis ideen slår an kunne det blive en tradition, at "man" selvfølgelig opsætter en uglekasse eller to i laden og sikrer sløruglene adgang hertil. Ligeledes burde menighedsråd forpligtes til at opsætte redekasser i kirkerne, f.eks. på luger, der alligevel oftest er lukket, eller bag glughuller, hvor der kan sikres fri ud- og indflyvning selv om tårnrummet eller kirkeloftet iøvrigt er lukket for duer og Alliker.

Sårbare arter

Stor Skallesluger *Mergus merganser*

Stor Skallesluger har gennem dette århundrede ynglet i den sydøstlige del af landet. I 1930'erne blev bestanden vurderet til 50-75 par mod blot 20-25 par i starten af 1970'erne. Siden er der sket en klar fremgang som følge af systematisk opsætning af redekasser. Bestanden ligger i dag omkring 40 par, hvoraf over 90% yngler i redekasser.

Før kasseopsætningen begyndte ynglede arten alene i gamle hule træer. Den meget direkte sammenhæng mellem bestandsudviklingen og opsætningen af redekasser viser, at forekomsten i Danmark er begrænset af udbuddet af redemuligheder. En egentlig sikring af den Store Skallesluger vil derfor være betinget af, at udvalgte skovbryn (f.eks. i de nuværende yngleskove) langs kysterne i det sydøstlige Danmark holdes ude af forstlig drift for at sikre den naturlige redehabitat. Opsætningen af redekasser har været et vellykket projekt til påvisning denne sammenhæng, men redekasser kan ikke betragtes som en permanent løsning. En

fortsat opsætning af kasser bør derfor sammenkøbes med et egentlig forvaltningsplan for de omtalte skovbryn.

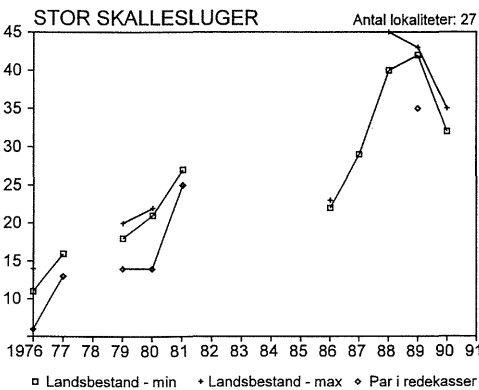
Artens fremgang i den sidste fase af redekasseopsætningen (1986-1990) har også været begunstiget af en særfredning af Stor Skallesluger i de tre sydlige amter. Yngleparrene, der i vinter- og forårstiden ofte opholder sig nær kysten ud for ynglepladserne, har derfor ikke været udsat for jagt.

Arten er i projektperioden truffet ynglende på 27 lokaliteter.

Hedehøg *Circus pygargus*

Hedehøgen indvandrede til Danmark omkring århundredskiftet. Bestanden kulminerede i 1930'erne, hvor der ynglede op mod 200 par. Arten var især knyttet til nyplantede nåletræsplantager, der i takt med opbrydningen af heden var udbredt over store arealer i den periode. I takt med plantagernes opvækst forsvandt denne ynglehabitat, men arten fandtes fortsat i moser i Sønderjylland, hvor der i 1960'erne ynglede 20-30 par. I 1970'erne skete der igen et skift i habitatet, idet Hedehøgen nu især findes i marskegnene og stort set er forsvundet fra moserne (Jørgensen 1983). Bestanden har i midten af 1980'erne ligget på op mod 50 par. I de sidste år er der sket en markant tilbagegang i de to kerneområder (Tøndermarsken, Rømø), hvorfra der eksisterer kontinuerlige optællinger. En lignende udvikling er kendt fra Holland, hvor Hedehøgen i dag er ved helt at forsvinde.

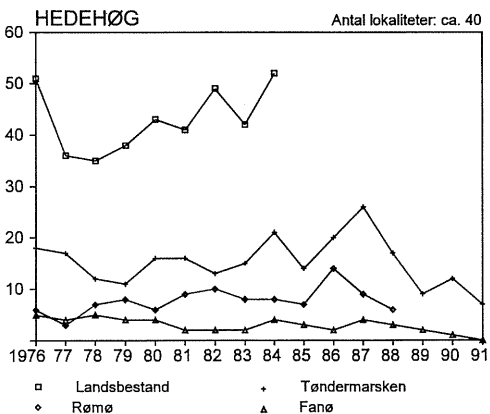
Hedehøgens seneste skift i ynglehabitat kan hænge sammen med en stigende grad af tilgroning, der har bragt moserne frem til i et stadium, der ikke længere passer arten. Tilgroningen i marskegnene er startet senere og er endnu ikke så frem-

skreden. Faktisk kan den aftagende afgræsning i marsken have begunstiget en opvækst af rørskove m.v., der er en velegnet ynglehabitat. Et tilfældigt sammenfald af udviklingen i moserne og marsken kan derfor have været forudsætningen for, at Hede-høgen har klaret sig rimeligt godt som dansk ynglefugl i de seneste årtier. I så fald vil Hede-høgen være afhængig af, at de gunstige tilgro-ningsstadier fastholdes ved plejeindgreb.

Arten er i projektperioden truffet ynglende på ca 40 lokaliteter.

Lærkefalk *Falco subbuteo*

Lærkefalken havde i begyndelsen af dette århundrede små lokale bestande flere steder i landet. I 1950'erne var der formodentlig kun mellem 10 og 20 ynglepar, og i 1980'erne omkring 10 ynglepar (Jørgensen 1989).

Det har i dette projekt ikke været muligt at frem-skaffe præcise oplysninger om Lærkefalkens yng-leforhold, hvilket bl.a. kan skyldes, at ynglefore-komster i vid udstrækning hemmeligholdes.

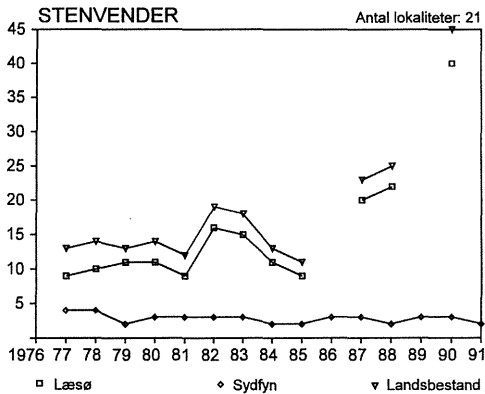
Lærkefalken er utvivlsomt gået tilbage som

dansk ynglefugl i dette århundrede. Den tiltagende dræning, eutrofiering og tilgroning af vore ferske vande har sandsynligvis betydet en generel formindskelse af mængden af guldsmede, der udgør en væsentlig fødekilde for arten. Lærkefalken træffes ofte i tilknytning til lysåbne og "varme" moser og søer i skovområder, hvilket er en habitat, der ikke er særlig almindelig i Danmark i dag.

En nærmere undersøgelse af artens mere eller mindre regelmæssigt besatte lokaliteter er anbefalingsværdig.

Stenvender *Arenaria interpres*

Stenvenderen har tidligere været udbredt over det meste af Danmark, selvom arten aldrig har været kendt som nogen almindelig ynglefugl. Ved århundredskiftet var der omkring 100 par på op til 14 lokaliteter (Sørensen 1990a). I dag træffes Stenvenderen kun regelmæssigt i to områder med en samlet bestand på 20-45 par. Der er sket en markant fremgang på den væsentligste lokalitet, Læsø, i de seneste år (jf. dog senere), mens en lille bestand på 2-4 par i det Sydfynske Øhav har været forbavsen-

de konstant. Der har i projektperioden været enkelte ynglefund på andre lokaliteter.

Årsagerne til Stenvenderens tilbagegang er ikke klare. Arten yngler ofte i tilknytning til ternekolonier og forsvandt f.eks. sammen med ternerne fra Hirsholmene, Ndr. Rønner og Saltholm. Parallelt er der sket en markant fremgang af Sølvmågen, der kan tænkes at være en alvorlig prædator på stenvendereder. Stenvenderen burde dog stadig kunne finde ynglepladser i forbindelse med de vidt udbredte havternekolonier, og Sølvmågens rolle er i øvrigt langt fra klar, idet der f.eks. i Finland er sket en fremgang for såvel Stenvenderen som Sølvmågen. At tilbagegangen er sket gradvist gennem

hele århundredet tyder heller ikke på, at årsagen er Sølvmågens eksplosive fremgang. Det er dog bemærkelsesværdigt, at de to faste områder for arten begge kun rummer relativt få ynglende Sølvmåger. Danmark ligger på Stenvenderens sydgrænse, hvorfor de danske forekomster kan afhænge af (ukendte) svingninger i de større svenske bestande.

Fremgangen på Læsø kan hænge sammen med den dynamiske landskabsudvikling med fortløbende ødannelser og landtillæg, der pågår i området som følge af landhævning (Rasmussen 1991). En ændring i optællingsmetodik (jf. Sørensen 1990a) kan også tænkes at spille ind, idet de seneste tællinger har været grundigere. Stenvenderen kan være svær at optælle, da den ikke altid forsvare et territorium forud for æglægningen, og yngleparret begynder først at varsle efter klækningen af æggene.

Arten er i projektperioden truffet ynglende på 21 lokaliteter.

Kirkeugle *Athene noctua*

Landsbestanden er omkring 1990 skønnet til ca 150 par (S. Asbirk pers. medd.). Arten er gået meget voldsomt tilbage i de senere årtier som følge af strukturudviklingen i landbruget med færre græsmarker, ændret husbyggeri med færre redemuligheder for ugerne, m.v. I hvert fald lokalt kan forgiftning være årsag til artens forsvinden (muldvarpebekæmpelse med udlægning af forgiftede regnorme).

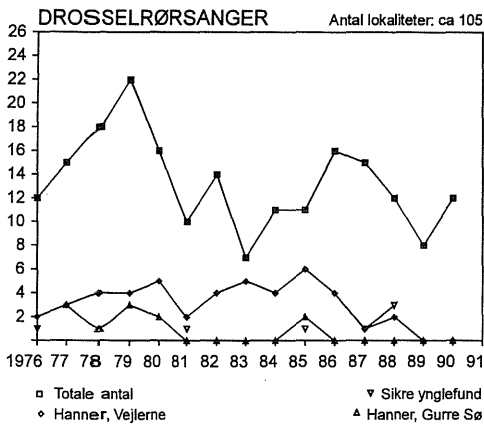
Kirkeuglen er vanskelig at registrere, og en ordning af artens bestandsforhold vil kræve et specialstudium, hvilket ikke er indgået i dette projekt.

Drosselrørsanger

Acrocephalus arundinaceus

Danmark udgør den nordvestligste del af Drosselrørsangerens udbredelse. Arten blev første gang truffet ynglende i 1861 og har siden ynglet regelmæssigt, især i den østlige del af landet, hvor der stedvist har der været faste bestande. F.eks. blev der alene i årene 1903-1915 indsamlet 32 kuld i Utterslev Mose (Universitetets Zoologiske Museum). Andre faste lokaliteter har været Gundløse Sø og Maribosøerne.

I dag er Drosselrørsangeren en meget fåtallig og uregelmæssig ynglefugl. Langt hovedparten af de fugle, der træffes i dag, er enlige hanner, der under trækket opholder sig en dag eller to på en lokalitet.

Dette illustreres tydeligt ved, at Drosselrørsangeren i undersøgelsesperioden er truffet på ca 105 forskellige lokaliteter, men oftest kun en enkelt gang. I samme periode har antallet af registrerede fugle haft en vigende tendens. Drosselrørsangeren har næppe på noget tidspunkt indenfor de seneste 15 år haft en landsbestand på over 10 par. Det er følgelig en af vores mest fåtallige ynglefugle, der nok har været overvurderet ved de seneste opgørelser.

De seneste faste lokaliteter har været Vejlerne (1971-1987), Gurre Sø, Bastemosen og Maribosøerne. Arten er dog i øjeblikket forsvundet som fast ynglefugl på alle disse lokaliteter. Enkelte andre sikre ynglefund er gjort i Østjylland og på øerne.

Drosselrørsangeren er knyttet til rørskove og den kan evt. være påvirket af rørskaeret på en given lokalitet. Vi kender dog ikke artens præcise krav til ynglehabitatet på vore breddegrader.

Høgesanger *Sylvia nisoria*

Høgesangeren var tidligere kendt fra stort set hele landet. I 1800-tallets landbrugsland var der betydeligt større arealer af overdrevskaraktet, hvilket givetvis har budt på et langt større udbud af ynglehabitater for arten.

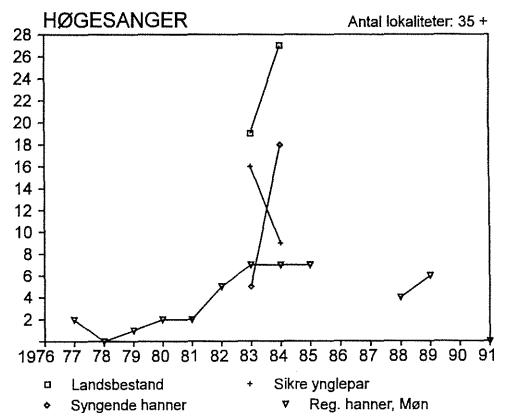
Høgesangeren træffes i dag kun som regelmæssig ynglefugl i den sydøstlige del af landet. Under Projekt Status i 1983 og 1984 blev der undersøgt hhv. 106 og 130 potentielle Høgesanger-lokaliteter. Resultaterne for de to år udviste meget store forskelle, idet der i 1983 på 19 lokaliteter fandtes 16 ynglear (14 par med unger) og 5 enlige fugle, mens der i 1984 på 27 lokaliteter blev fundet 9

ynglear (5 par med unger) og 18 enlige fugle. Ynglebestanden er åbenbart meget variabel fra år til år. Dette demonstreres også ved optællinger fra Møn, der er det eneste regelmæssige yngleområde, hvorfra der foreligger et nogenlunde komplet billede af forekomsten i projektperioden.

I forbindelse med optællingen i 1983 og 1984 blev der gennemført en grundig analyse af artens habitatkrav (Hansen 1983, 1984). Langt den vigtigste ynglelokalitet er overdrev med tornede krat. Redelokaliteten er altid soleksponeret (sydvendte skrånninger) og ofte i vindlæ. Fourageringen sker ofte i bevoksninger, gerne med højere træer, i nærheden af ynglestedet. Denne naturtype ligger i dagens Danmark ofte langs kysten ved skrænter o.lign.

Det er meget tænkeligt, at Høgesangeren i Danmark er afhængig af et bestemt tilgroingsstadium af overdrevene. En af de gamle kernelokaliteter (Jydelejet) blev efter i en årrække at have været uden Høgesanger genbesat i forbindelse med et botanisk plejeprojekt på stedet (J. Gregersen pers. medd.). I forvaltningen af Høgesangerens kerneområder skal man derfor være opmærksom på, at regelmæssige kratrydninger kan være nødvendige for sikre de rette successionstadier, der tilgodeser artens krav. Der bør laves plejeksperimentet for at belyse dette nærmere. Den meget grundige undersøgelse fra 1983/84 udgør et godt grundlag for et sådant projekt.

Arten er i projektperioden truffet ynglende på 35 lokaliteter.

Sjældne arter

Sorthalset Lappedykker *Podiceps nigricollis*

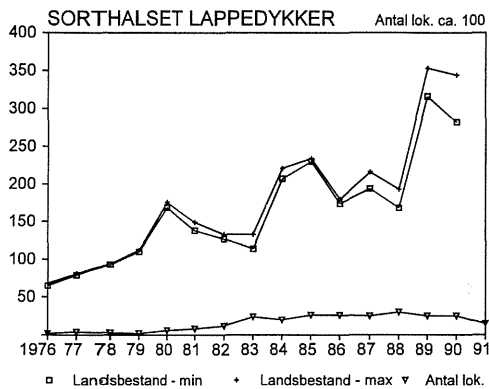
Det første danske ynglefund af Sorthalset Lappedykker er fra 1870erne. Arten er kendt for at fluktuere i antal, og her i landet har den været ret talrig i perioder i 1920erne, 1930erne og igen i 1950erne.

I denne undersøgelsesperiode har antallet af ynglefugle været stærkt stigende med en markant øgning i antallet af ynglekolonier i starten af 1980erne. I de foregående årtier var arten kun kendt fra et fåtal lokaliteter, hvor den til gengæld optrådte meget regelmæssigt: Emborg Odde i Mossø, Utterslev Mose og Nielstrup Sø på Midt-sjælland. Især Emborg Odde kolonien har været bemærkelsesværdig ved sin konstans og betydelige størrelse på over 100 ynglepår; i en lang årrække fandtes hovedparten af landsbestanden i denne ene koloni. Den markante udvikling i det seneste årti har især givet sig udslag i, at små og mellemstore kolonier er etableret på en række nye lokaliteter. I undersøgelsesperioden er arten truffet ynglende på ca. 100 lokaliteter. Mange steder har der blot været tale om yngleforsøg i et eller nogle få år, men der er også opstået nye og betydende ynglekolonier, først og fremmest i Midt- og Vestjylland. Vigtige nye lokaliteter er f.eks. Veserne syd for Harboør, Nipgård sø, Hale Sø, Brabrand Sø, Dysten-Ramten Sø og Husby-Nørre Sø (hvor arten også har været tidligere). Ligeledes er der opstået nye kolonier i Mossø og tiliggende søer, f.eks. Julsø. De enkelte kolonier i dette store søkompleks har varieret voldsomt i størrelse, men den samlede bestand har været meget konstant i de senere år (Amtkjær 1991). I Østdanmark findes arten stadig hovedsageligt i nogle få, permanente kolonier, Utterslev Mose, Nielstrup Sø og Vejlen på Tåsinge.

Den Sorthalsede Lappedykkers fødesøgningsstrategi er primært at pille byttedyr af tæt rankegrøde, og den forekommer især i relativt næringsrige men alligevel klarvandede søer. Arten dukker ofte op i forbindelse med retablering af søer, hvor den i den produktive omvæltningssfase kan finde rigeligt med føde i den opblomstrende rankegrøde. Den vil dog hurtigt forsvinde fra sådanne temporære lokaliteter (f.eks. Tofte Sø i Lille Vildmose, Alsønderup Enge i Nordsjælland og Amager Fælled).

De store svingninger i de jyske kolonier kan hænge sammen med i øvrigt ikke nærmere kendte ændringer i søernes vandkvalitet. At arten generelt er gået frem i Jylland skyldes måske gode vilkår i overvintringsområdet. Dette støttes af, at bestanden i Holland (maks. 250 par) og til dels også i England (få par) har haft en lignende udvikling (Hustings 1991). Hvis det er tilfældet antyder det også, at der er forskel i overvintringsområdet for vest- og østdanske fugle. Den Sorthalsede Lappedykker overvintrer primært i saltsøer i Nordafrika og Tyrkiet, ligesom der findes nogle få tusinde fugle i laguner omkring Adriaterhavet og i søer i Makedonien. I de senere år er der dog opstået et nordligere overvintringsområde i en inddæmning i Holland, hvor der nu kan træffes op til 3000 fugle (P. L. Meininger pers. medd.). Udviklingen i Jylland, Holland og England kan måske hænge sammen med dette nye vinterkvarter.

Det er relativt let at påvise Sorthalset Lappedykker på en lokalitet, da arten yngler i kolonier og finder sin føde ved at dykke fra den frie vandflade. Men kolonierne er svære at optælle, da de som regel er placeret yderst i den vanddækkede del af

rørskoven. Optælling af reder kan derfor generelt ikke anbefales, da det nemt kan medføre store forstyrrelser. En ynglekolonis størrelse er derfor ofte skønnet ud fra antallet af gamle fugle registreret ved kolonien og indebærer derfor en vis usikkerhed. Andre forhold, der kan komplicere en optælling, er at arten kan opgive at yngle på en lokalitet tidligt i ynglesæsonen. De pågældende fugle flytter enten til andre kolonier for at yngle der, eller opgiver helt at yngle det år. Dertil kommer, at forældrefuglene kan dele ungekuldet mellem sig, så antallet af ungeførende fugle heller ikke er et sikkert mål for en ynglebestands størrelse.

Nærmere undersøgelser af sådanne metodologiske forhold ville give et bedre grundlag for en overvågning. Århus Amtskommune har startet undersøgelser i den stil i Mossø-området (Amtkjar 1991). Men indtil videre er arten svær at indpasse i et overvågningsprogram.

Rørdrum *Botaurus stellaris*

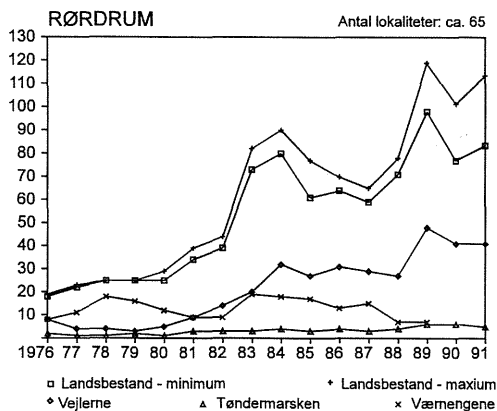
Rørdrummen har ikke på noget tidspunkt været en hyppig ynglefugl i Danmark. I slutningen af 1800-tallet forsvandt den fra en række lokaliteter som følge af, at disse blev afvandet. I løbet af dette århundrede opstod til gengæld nye bestande, f.eks. i Vest Stadil Fjord og Vejlerne, som følge af de tilgrøningsprocesser, der var sat i gang af storstillede inddæmningsprojekter af lavvandede fjorde. Frem til slutningen af 1970'erne var det indtrykket, at arten var på retur herhjemme som følge af nye indskrænkninger i eller ændringer af vigtige ynglehabitater.

I de første år af denne undersøgelsesperiode blev Rørdrummen truffet med 20-25 par om året, men herefter skete der en markant stigning til nu

omkring 100 par, samtidig med at arten begyndte at optræde regelmæssigt på en lang række nye lokaliteter. Tilvæksten har givetvis været begunstiget af et øget areal med rørskov. Tilgrøningen af Vejlerne er et oplagt eksempel på dette.

Vejlerne har i hele perioden været den vigtigste lokalitet med omkring halvdelen af landsbestanden. Andre vigtige områder i dag er Tøndermarsken, Rømmø, Fanø, Værnengene, Vest Stadil Fjordområdet og Maribo Søerne. Regelmæssige forekomster findes også i Sønder Lem Vig, Brabrand Sø, Tryggelev Nor og Gundsømagle Sø. Bortset fra Tøndermarsken, hvor arten er gået tilbage i de seneste år, er tendensen på de fleste faste lokaliteter, at der bliver flere fugle.

Rørdrummen registreres hyppigst ved den vidtlydende paukende stemme, der især høres om natten. Men det er forbundet med stor usikkerhed at basere en optælling på dette. En påsandede han kan nemlig flytte meget omkring, så man ved indplotning på kort let forledes til at tro, at der er tale om flere hanner på forskellige territorier. I en engelsk undersøgelse skønnedes en lokalitet efter denne metode at rumme otte hanner, mens der i virkeligheden kun var to. Der er nemlig individuelle forskelle i stemmen, så systematiske båndoptagelser kan afsløre det reelle antal hanner, der er til stede (på samme måde kan hanner genkendes fra det ene år til det andet). En sådan analyse burde udføres i Vejlerne, fordi optællinger i et så udstrakt og uoverskueligt område er ekstra vanskelige. Den bratte stigning fra 27-28 hanner i 1988 til 49-62 hanner i 1989 virker f.eks. noget mistænkelig, da den ikke er bemærket andre steder. Der er dog ingen tvivl om, at Vejlernes bestand af Rørdrum er gået markant frem i det seneste årti. Men det er et spørgsmål, hvor mange paukende hanner vi egentlig har.

Rørdrummen er kommet tilbage til flere gamle ynglepladser og er gået betydeligt frem i f.eks. Vejlerne og Maribo-søerne. Foto: Lone Eg Nissen.

Rørdrummen kan være helt tavs på lokaliteter med kun et enkelt ynglepar. Både i Tryggelev Nor og Utterslev Mose er der konstateret sikre ynglefremkomster, uden at arten overhovedet blev hørt på stedet i løbet af foråret. I begge tilfælde skete det i det andet yngleår efter en nyetablering, og året forinden var fuglene blevet hørt.

Der foreligger ikke danske undersøgelser af sammenhængen mellem paukende hanner og antallet af hunner, der yngler. Udenlandske undersøgelser har vist, at hannerne kan være polygame med op til fem hunner (Gauckler & Kraus 1965).

Rørdrummen siges ofte at være stærkt påvirkelig af hårde vintre. Der er dog rejst tvivl om sammenhængen mellem bestandens størrelse og foregående vinters stregthed (Møller 1978), og det er et spørgsmål om ikke den danske bestand overvejende er trækfugle. Arten er måske især følsom overfor sene kuldeperioder, hvorfor de seneste års bestandstigning kan være influeret af de milde vintre.

Arten er i projektperioden truffet ynglende på ca 65 lokaliteter.

Bramgås *Branta leucopsis*

Et par Bramgæs ynglede i 1989 på en standeng i Sydvestsjælland. Forekomsten er sandsynligvis et varsel om en kommende indvandring til landet, idet en bestand i Østersøen er vokset dramatisk siden etableringen på Gotland i 1971 (Larsson et al. 1988, Forsslund & Larsson 1991). Der findes i dag regelmæssige ynglefremkomster langs den svenske vestkyst.

Pibeand *Anas penelope*

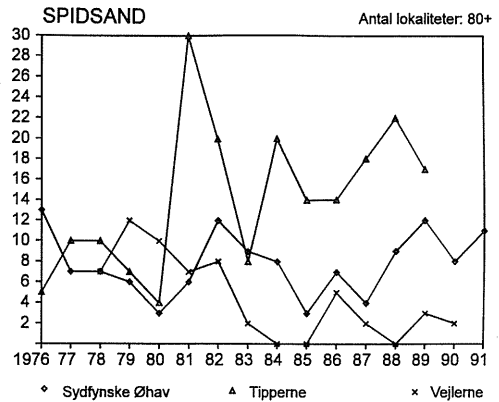
Siden det første danske ynglefund af Pibeand i 1916 har der kun været sporadiske fund, indtil arten fra 1979 begyndte at optræde næsten årligt i Vejlerne, med op til 6 par. I de senere år har den også i stigende grad ynglet på andre lokaliteter. En mindre bestand på op til 5 par er fundet i den nyskabte saltvandssø ved den dansk-tyske grænse, og ynglefund er også gjort i Vest- og Nordvestjylland samt på Saltholm og Bornholm. Desuden er der enkelte fund fra Sydvestsjælland og Roskilde Fjord.

Flest ynglepar (26-31) er konstateret i 1988, hvilket bl.a. skyldes de koordinerede kystfugletællinger dette år (Christensen 1990). Hvorvidt der er tale om en reel bestandsfremgang er dog uvist. Der er f.eks. intet i materialet fra Vejlerne, der tyder på nogen markant bestandsfremgang efter etableringen i 1979. En medvirkende årsag til Pibeandens hyppigere registrering kan være en ændret opfattelse af observationer i yngletiden. Arten er i dag kendt som en regelmæssig ynglefugl, så mens der tidligere kun blev godskrevet helt sikre ynglefund, er der i dag muligvis en mere "liberal" holdning til observerede Pibeænder på potentielle ynglelokaliteter.

Spidsand *Anas acuta*

Spidsanden er herhjemme en fåtallig ynglefugle på strandenge. Hovedbestandene findes omkring de vestjyske fjorde og Limfjorden samt på øer og holme i Østdanmark. På grundlag af de koordinerede kystfugletællinger i 1988 (Christensen 1990) kan landsbestanden for dette år vurderes til 160-201 par. Dette svarer til lokalitetsregistreringens 151-213 ynglepar i årene 1978-81 (Dybbro 1985). Det kan dog ikke udelukkes, at bestanden faktisk var steget, eller at 1988 var et særlig godt år, idet lokalitetsregistreringens metode med addition af lokalitetstal over en årrække nemt leder til en overestimering. Omvendt kan en generelt bedre optællingskvalitet i de senere år have givet mere fuldstændige bestandstal for arten, der er svær at registrere.

Regelmæssige optællinger i tre vigtige områder er sammenstillet i figuren. Der er ikke nogen klar tendens i bestandsudviklingen. De meget store ud-

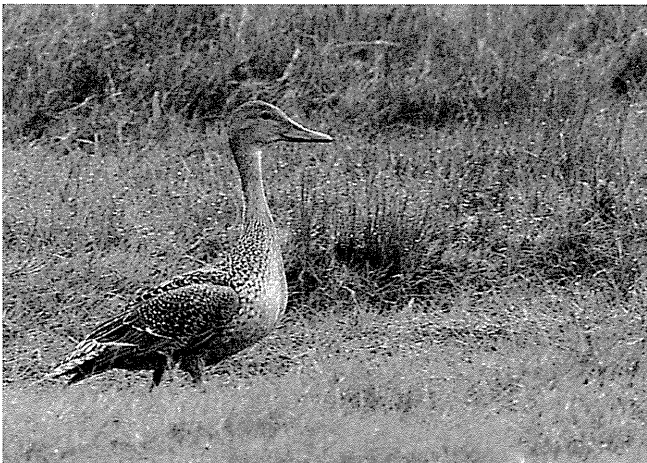
sving på Tipperne kan skyldes ændringer i optællingsmetodikken.

Spidsanden er i Danmark knyttet til strandenge, men hvor følsom den er over for tilgroning er uvist.

Arten er i projektperioden truffet ynglende på mindst 80 lokaliteter.

Bjergand *Aythya marila*

Bjerganden er truffet ynglende på enkelte lokaliteter i både den sydøstlige og den nordvestlige del af landet. Der er ikke tegn på regelmæssig forekomst på nogen lokalitet i denne projektperiode. Første ynglefund er fra 1963, og arten ynglede sandsynligvis regelmæssigt på den pågældende lokalitet frem til midten af 1970'erne (der foreligger ingen senere oplysninger). Arten bør eftersøges både her og på flere potentielle ynglelokaliteter i Nordvestjylland.

Spidsanden er knyttet til de vestjyske engområder som Tipperne og Agger Tange. Foto: Morten Stränge.

Hvinand *Bucephala clangula*

Første danske ynglefund af Hvinand er fra 1972. Siden har der været sporadiske ynglefund i Nordjylland og på Fyn og Sjælland frem til midten af 1980'erne. Herefter har systematisk opsætning af hvinandekasser i Nordsjælland betydet en markant bestandsstigning, således er der alene i dette område fundet 24 par i 1991, heraf 23 par i redekasser (Bang 1989, 1992).

Den markante effekt af kasseopsætningen viser klart, at egnede hule træer mangler i danske skovbryn. Udvalgte skovbryn ud til søer og kyster bør derfor holdes ude af forstlig drift for at sikre en tilgang af naturlige redehuller. Opsætning af redekasser bør ikke betragtes som en permanent løsning for Hvinanden, og en fortsat opsætning af kasser bør derfor sammenkobles med at egentlig forvaltningsplan for de omtale skovbryn (jf. den tilsvarende situation for Stor Skallesluger).

Rede af Rød Glente. Foto: Erik Thomsen.

Rød Glente *Milvus milvus*

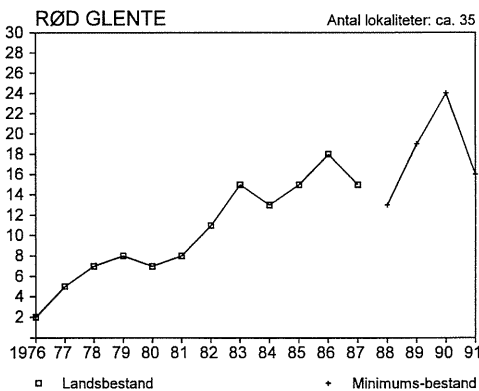
Rød Glente var tidligere en udbredt ynglefugl i Danmark, men frem mod århundredskiftet var den så hårdt efterstræbt, at den helt forsvandt. I løbet af dette århundrede har der været enkelte tilfældige yngleforsøg, men først i midten af 1970'erne fandt en egentlig genindvandring sted (Bomholt 1980).

Den Røde Glente har i undersøgelsesperioden været i nogenlunde konstant fremgang, fra 2 par i starten til mindst 24 par i 1990. Udbredelsen ligger især i det sydøstlige Jylland og på Sjælland, mens forekomsterne på Fyn, Lolland, Falster, Møn og Bornholm har været mere ustadige. I starten var der åbenbart tale om sent ynglende, yngre fugle, mens der nu er etableret en kernebestand af tidligt ynglende ældre par.

Den Røde Glentes genindvandring har absolut ikke været problemfri. Dokumenteret ulovlig bekæmpelse har fundet sted gentagne gange. Det er derfor vigtigt at få artens renommé ændret. I Skåne er det ved en målrettet indsats lykkedes helt at ændre holdningen til glenterne, og den nu meget store bestand her fouragerer ofte selv i tæt bebyggede landbrugsområder, uden at dette giver særlige konflikter.

Den Røde Glente er alsidig i sit fødevalg. Den tager gerne ådsler, som bl.a. findes langs veje (trafikdræbte dyr) og søbredder (døde fisk).

Arten er i projektperioden truffet ynglende på ca 35 lokaliteter.

Vagtel *Coturnix coturnix*

Vagtlen var i 1800-tallet en ret udbredt ynglefugl i Danmark, men var samtidig kendt for at fluktuere meget (opgang i bestanden formodedes at hænge sammen med perioder med varme og tørre somre). Tilbagegangen gennem dette århundrede kan hænge sammen med den ændrede landbrugsdrift og evt. med den traditionelle og storstilede fangst/jagt i Middelhavsområdet under trækket til og fra vinterkvartererne i Afrika. Fra de seneste årtier kendes der større forekomster af Vagtlere i Danmark i 1964 og 1972.

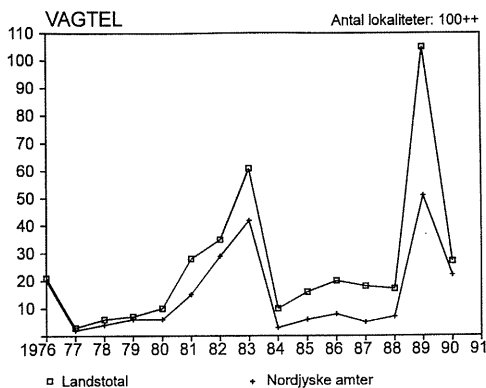
I undersøgelsesperioden er Vagtlen truffet årligt, med særligt store forekomster i 1983 og 1989. I topår findes der ofte større koncentrationer på enkelte lokaliteter. I 1983 fandtes således 8 ved Måstrup Mose (Vendsyssel) og 9-11 ved Tommerup på Fyn, mens topnoteringer i 1989 var 14 ved Gårdbogård Sø (Vendsyssel) og 11-14 ved Ny Borre på Møn. Forekomsterne i topåret 1989 skete i en periode med varme, østlige vinde.

Vagtlen træffes i dag især i det nordlige Jylland, mens den er decideret sjælden på f.eks. Sjælland og Bornholm. Ud over måske en enkelt lokalitet i det nordlige Vendsyssel er artens optræden uregelmæssig. De foretrukne opholdssteder er ofte tørre kornmarker, enten på sandede jorde eller på toppen af morænebakker, så arten burde kunne træffes mange steder i landet. Vagtlen har en meget diskret levevis og registreres næsten udelukkende ved de spillende hanners stemme. Da stemmeaktiviteten har et udpræget maksimum i døgnetets mørke timer, forbliver mange forekomster sandsynligvis uopdaget.

I undersøgelsesperioden er der kun gjort ét sikkert ynglefund (Ny Borre, Møn, 1 ad. med 8 pull. set 20/8 1989).

Arten yngler sent: 12 ægkuld fra 1870-1917 er alle fra perioden medio juni til medio september. Det generelt sene yngletidspunkt gør givetvis rederne meget udsatte for at blive ødelagt i nutidens mekaniserede landbrug.

Vagtlen har en meget kompleks ynglebologi med en række usædvanlige forhold (Glutz von Blotzheim et al. 1973), der måske kan forklare artens meget fluktuerende forekomst i Danmark og det øvrige Nordeuropa. Det formodes, at Vagtlere, der i det tidlige forår har ynglet i Middelhavsområdet, trækker mod nord, når deres unger bliver flyvefærdige, og der samtidig bliver mere tørt så betingelserne for at producere endnu et kuld forringes. Disse fugle skulle i stedet lægge et andet kuld længere mod nord. Det er endvidere muligt, at ungerne fra det første kuld bliver yngledygtige

allerede samme sommer og også deltager i dette mellemtræk.

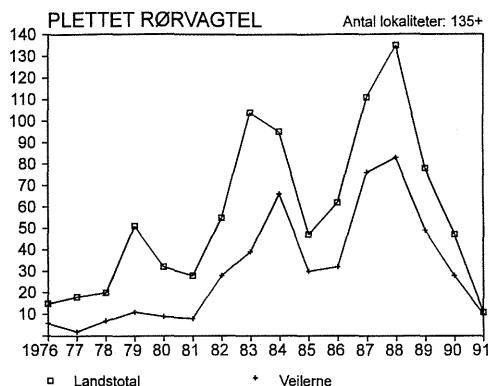
Arten er i projektperioden truffet ynglende på ca 100 lokaliteter.

Plettet Rørvagtel *Porzana porzana*

Plettet Rørvagtel var tidligere en udbredt ynglefugl i Danmark. 1800-tallets landbrug med græsning og høslæt i udrænedede og ugødede ådale skabte noget nær ideelle betingelser for en art, der er knyttet til naturlige og fugtige enge. Opdyrkning, afvanding og ændret landbrugspraksis har ændret kraftigt på dette, således at engene i dag enten er helt borte eller er stærkt tilgroede med pilekrat o. lign.

I denne undersøgelsesperiode er arten truffet på over 135 lokaliteter, men langt de fleste fugle er registreret i Vejlerne, der i de fleste år rummer 40-60% af de fløjtende hanner. Foruden Vejlerne træffes arten kun regelmæssigt på ganske få lokaliteter spredt over hele landet, f.eks. Tøndermarsken (maks. 15) og Vest Stadil Fjord (maks. 11-13). Hovedparten af de fugle, der registreres uden for Vejlerne, er truffet på en lang række lokaliteter, som kun har været besat et enkelt eller nogle få år. Det er højst tænkeligt, at en meget stor del af dem enten er på gennemtræk eller er ikke-ynglende fugle.

Vi har kun en meget sparsom viden om den Plettede Rørvagtel's yngleforsøhold i Danmark. Selv fra Vejlerne mangler viden om artens ynglestatus, f.eks. er sammenhængen mellem antallet af fløjtende hanner og ynglebestanden ikke kendt. Antallet af fløjtende hanner fluktuerer meget fra år til år, hvilket også dette materiale viser.

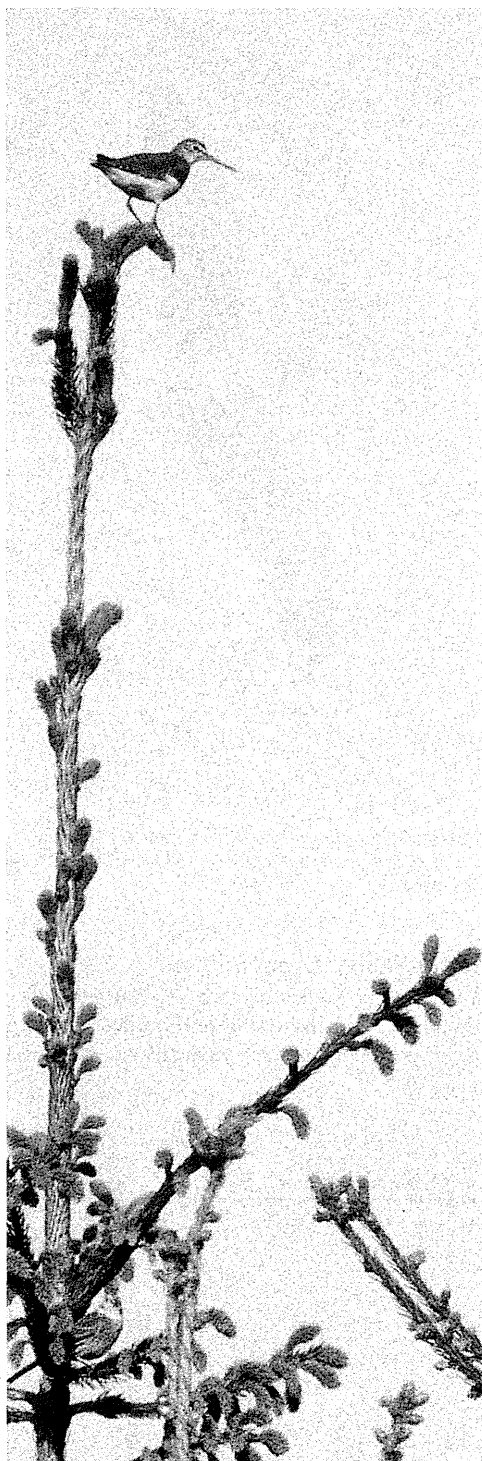
Svaleklire *Tringa ochropus*

Svalekliren er en nyindvandret ynglefugl i Danmark, med første sikre fund i Nordsjælland i 1956. Arten etablerede hurtigt en fast bestand i Nordsjælland, på Bornholm (fra 1957) og i Midtsjælland (fra 1958). Der har også været enkelte ynglefund uden for dette område (Sønderjylland, Nordjylland, Sydsjælland).

Fra undersøgelsesperioden foreligger der kun meget sparsomme oplysninger om yngleforekomster, hvorfor det ikke er muligt at lave en egentlig bestandsopgørelse. Svalekliren er rapporteret fra 9-10 nordsjællandske, 5-6 midtsjællandske og 8 bornholmske lokaliteter. Den største bestand findes formodentlig i Grib Skov, hvor 7-9 par blev fundet i 1983, men kun 3-5 par i 1991 (P. J. Petersen in litt.). På Bornholm er 2-3 par rapporteret fra Ølene. Men som hovedregel er der kun tale om 1-2 par pr lokalitet.

De eneste ynglefund uden for de faste yngleområder har i projektperioden været hhv. et muligt og et sikkert ynglefund i Århus Amt i 1989 og 1990.

Svalekliren yngler ved skovmoser, hvorfor den vil blive begunstiget ved genskabelse af små vådområder i vore skove. Arten kræver fugtige mudderflader eller vandmættede mosepartier. Hvordan den bedst registreres er ikke nærmere fastlagt. En metode kunne være at stedfæste territoriehævdende hanner i de tidlige morgentimer, men de kan bevæge sig ganske meget omkring, så helt enkelt er det ikke.

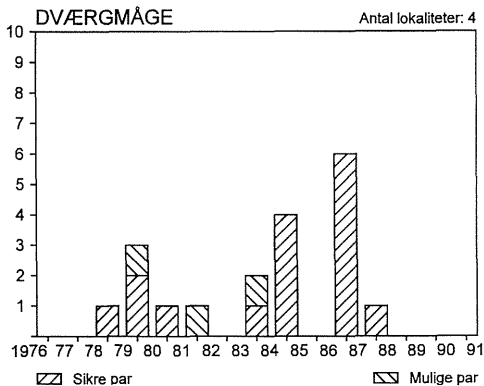
Svaleklire på fynsk yngleplads. Foto: Erik Thomsen.

Efter at Dværgmågen i 1978 forsvandt fra Vejlerne, er den ikke længere årlig ynglefugl i Danmark. Foto: Erik Thomsen.

Dværgmåge *Larus minutus*

Dværgmågen yngler udbredt i Eurasien og har i Danmark en af sine vestligste forposter. Arten har gennem dette århundrede ynglet på en række dan-

ske lokaliteter, især i Vest- og Nordvestjylland. Den mest stabile forekomst har været Vejlerne, hvor arten yngede (næsten) årligt fra 1928 til 1980 – de sidste år dog kun med ganske få par. Andre forekomster har ofte været kortvarige og er typisk sket i forbindelse med, at menneskelige indgreb ændrede et områdes naturforhold; eksempler er etableringen af Klægbanken, afvandingen af Rødbjerg Fjord og senest etableringen af saltvandssøen ved det fremskudte dige. Ved sådanne ændringer af vådområder sker der i overgangsfasen en frigørelse og kraftige omsætning af næringsstoffer, som giver basis for usædvanligt artsrige og store fuglebestande. En sådan opblomstring holder kun i få sæsoner, hvorefter området når en ny ligevægtstilstand.

Dværgmågen er insektspecialist og er i yngletiden knyttet til åbne, især ferske vådområder med lavvandede og ofte temporære søer. Et isoleret ynglefund på Tipperne i 1986 skyldtes helt specielle forhold, der gav en kraftig forårsopblomstring af myg (Thorup 1987).

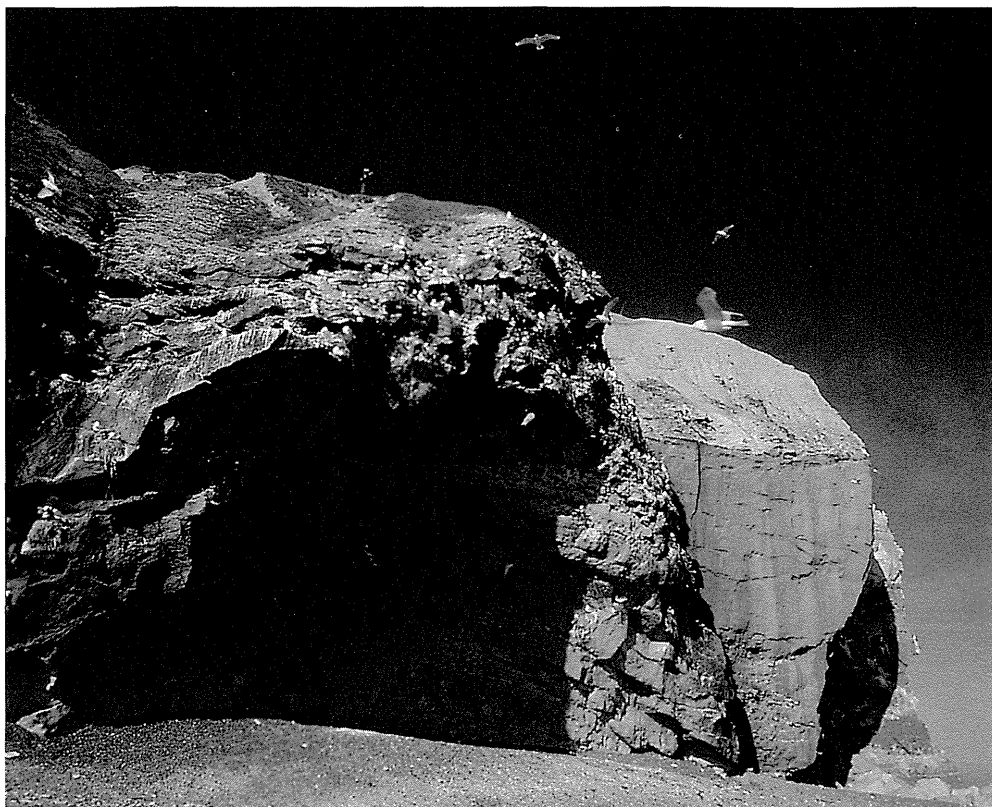
Yngre, ikke-ynglende Dværgmåger træffes relativt ofte i tilknytning til Hættemågekolonier under trækket i maj-juni. Dette kan give anledning til formodninger om yngleføremkomst.

Arten er i projektperioden truffet ynglende på 4 lokaliteter.

Ride *Rissa tridactyla*

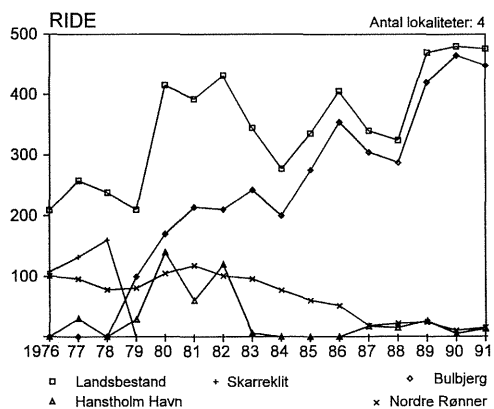
Riden etablerede sig på Hirsholmene i 1941 og er efterhånden truffet ynglende på seks lokaliteter i Danmark, idet Skarreklit/Bulbjerg regnes for én lokalitet. Hirsholmene var længe landets vigtigste lokalitet, med op til 479 par (i 1956), men bestanden aftog herefter pga. rotteangreb og forsvandt helt i 1971. Nordre Rønner-kolonien har været i konstant tilbagegang siden starten af 1980'erne (hvilket også gælder den svenske koloni på Nidingen). Årsagen til artens tilbagegang i Kattegat er ikke kendt.

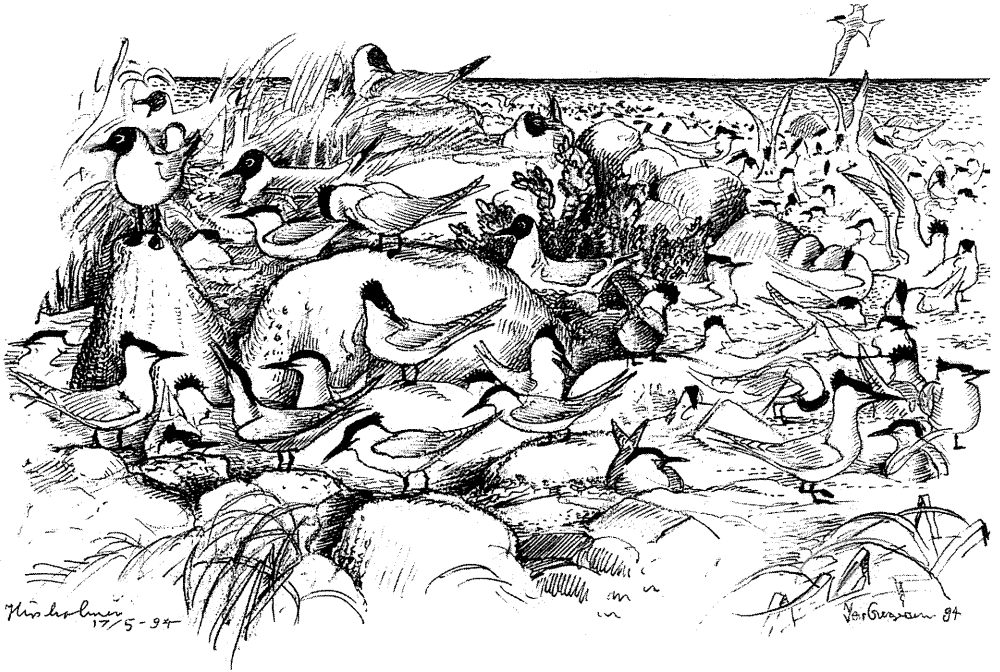
Det første yngleforsøg på vestkysten var i Hanstholm Havn i 1969, men arten har kun haft meget ringe ynglesucces her, selv om helt op til 120 par har forsøgt at yngle på stedet. Det var først med etableringen på Skarreklit i 1974, at Riden alvor fik fodfæste på vestkysten. Ved Skarreklits fald i 1978 flyttede kolonien ind på Bulbjerg, hvor bestanden siden er vokset og i dag rummer over 95% af landets ynglebestand. Kolonien trives fint trods et stort publikumsbesøg. Tyngdepunktet i den danske udbredelse er således skiftet fra Kattegat til Skagerrak.

Bulbjerg er med næsten 500 par landets største yngleplads for Ride. Foto: Anders Tvevad.

En klassisk Ride-koloni var denne på Nrd. Rønner, men bestanden er nu næsten borte. Foto: Lars Abrahamsen.

Splitterne *Sterna sandvicensis*

Splitternes bestandsforhold gennem projektperioden er nøje kendt. Bestanden har ligget temmelig konstant omkring 4000 par, med en kortvarig stigning i årene 1987-89 i landets største koloni, Hirsholmene. Det er uvist om denne kortvarige ændring alene skyldes optællingsmetodiske forhold.

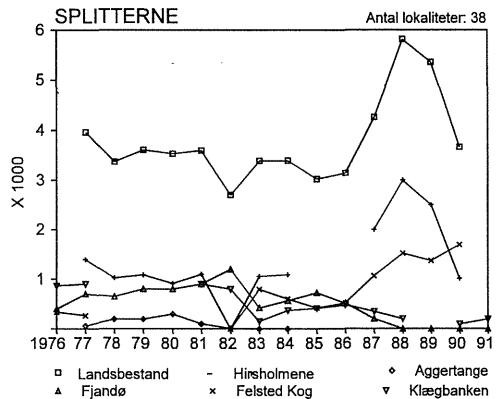
Langt hovedparten af den danske ynglebestand træffes på de få lokaliteter i Vest- og Nordjylland, der er angivet i figuren. I de indre farvande findes nogle mindre kolonier med fra nogle få til op mod 300 ynglepar. Splitternen er kendt for at kunne flytte meget rundt, hvilket også fremgår af figuren.

Det nuværende bestandsniveau svarer til hvad der har været kendt siden starten af 1970'erne. Omkring 1940 var landsbestanden formodentlig på 7-8000 par, bl.a. var der over 4000 par alene på Hirsholmene.

Arten er i projektperioden truffet ynglende på 38 lokaliteter.

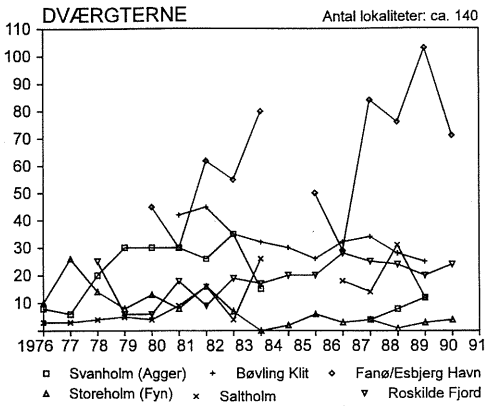
Dværgterne *Sterna albifrons*

Dværgternen yngler spredt langs kysterne i de fleste landsdele. En god dækning er kun opnået ved den koordinerede kystfugleoptælling i 1988 (Christensen 1990). Med supplerende data fra nær-

værende undersøgelse er der oplysninger fra 60 lokaliteter med sammenlagt 407-458 par fra det år; den faktiske bestand formodes at have været 450-500 par.

Under Projekt Status 1982-84 blev der på 58 lokaliteter registreret 300-350 par, men den undersøgelse var næppe så fuldstændig som 1988-tællingen. En sammenligning af udvalgte lokaliteter dækket af begge undersøgelser tyder ikke på nogen væsentlig ændring i bestanden. De seks delområder med den mest komplette dækning i denne undersøgelse viser heller ingen klare tendenser i bestandsudviklingen, se figuren.

Mardal (1974) vurderede bestanden til ca 600 par i starten af 1970'erne. Opgørelsen på 371-701 par for årene 1978-81 (Dybbro 1985) giver utvivlsomt en overvurdering af landsbestanden. Det er vanskeligt at vurdere bestandsændringerne gennem årene, da arten kan flytte en del rundt. I denne undersøgelse er der oplysninger fra ca 140 lokaliteter over 16 år. I 1988 blev arten fundet på knap 60 lokaliteter.

Lomvie *Uria aalge*

I lighed med Alken træffes Lomvien kun ynglende på Græsholmen ved Christiansø. Bestandsudviklingen fremgår af Tab. 1.

Kolonien på Græsholmen er imidlertid vanskelig at optælle uden at skabe voldsomme forstyrrelser. Optællingerne er derfor ret grove, da sådanne forstyrrelser så vidt muligt undgås (Lyngs 1992). Det ser dog ud til, at bestanden har været i stadig fremgang siden indvandringen i 1928 (Lyngs l.c.).

Der bør udarbejdes en standardiseret metode til indsamling af oplysninger om bestanden, så totaltællinger kan indskrænkes til enkelte år.

Alk *Alca torda*

I Danmark yngler Alken kun på Græsholmen ved Christiansø. Arten er vanskelig at optælle, idet den yngler skjult under store sten. En nøjagtig optælling kræver derfor specialstudier som det, der siden 1986 har givet et præcist indblik i bestands-

forholdene (Lyngs 1992). En sådan undersøgelse kan næppe gennemføres hvert år, men der bør laves en fast rutine med f.eks. en grundig optælling hvert 5. år. Det bør endvidere forsøges at finde et mere enkelt udtryk for bestandsniveauet, som i år uden egentlige optællinger kan give en idé om udviklingen.

Foto: Kaj Kampp

Tejst *Cephus grylle*

Tejsten findes i Danmark på øer i Kattegat, hvor den især yngler i kystskrænter, i havnemoler eller under store sten. Siden 1971 er bestanden blevet optalt årligt, fra 1974 efter en specielt udarbejdet vejledning (Asbirk 1978, pers. medd.). Tejsten er derfor i dag en af de bedst undersøgte arter herhjemme (Asbirk 1988).

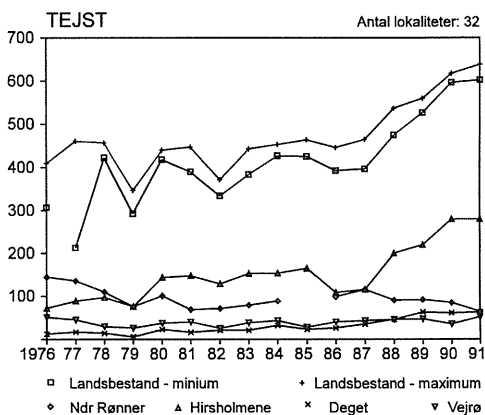
Tejstekolonien på Hirsholmene er i dag landets største, i 1994 med 490 par. Foto: Erik Thomsen.

Tejsten har gennem hele undersøgelsesperioden været i fremgang, og landsbestanden er i dag godt 600 par. Fremgangen har især fundet sted på Hirsholmene (280 par, 1990) og det nærliggende Deget (63 par, 1990). Tidligere var Nordre Rønner ved Læsø den største lokalitet, men her er bestanden aftaget fra 145 par i 1976 til blot 64 par i 1991.

Tejsten er fundet ynglende på 32 lokaliteter i undersøgelsesperioden, men langt hovedparten af landsbestanden findes på blot 8 lokaliteter. Foruden de ovennævnte 3 nordjyske lokaliteter er det følgende fra den sydlige del af Kattegat (antal ynglepar i 1991): Hesselø (45), Sejerø (28-49), Vejrhø (52), Lindholm (17-21) og Tunø (36).

Landsbestanden i 1920'erne var formodentlig omkring 100 par. Siden har den været i næsten konstant fremgang, specielt på de nordjyske lokaliteter, hvilket er sat i forbindelse med indvandring fra Bohuslän i Sverige, hvor fritlevende mink *Mustela vison* har reduceret bestanden. Et markant fald i de nordjyske kolonier i 1965-72 faldt sammen med en række store olieudslip i Kattegat. Koncentrationen på få lokaliteter gør arten meget følsom over for olieforurening.

Den generelle fremgang kan hænge sammen med eutrofiering af vore indre farvande, f.eks.

gennem en forøget mængde af artens foretrukne fødeemne, tangspræl *Pholis gunellus*.

Lokalitet kan der være problemer med forstyrrelse ved ynglekolonierne. Der er i de seneste år gennemført en oplysningskampagne omkring kolonierne på Sejerø og Tunø for at reducere denne risiko.

Turteldue *Streptopelia turtur*

Siden det første sikre ynglefund i 1918 har Turtelduen kun været opfattet som en tilfældig ynglefugl i Danmark. Ved starten af denne undersøgelsesperiode var der ca 10 kendte fund, alle fra Jylland. I dag formodes Turtelduen at have en fast ynglebestand med op til 10-20 par i det sønderjyske område mellem Als og Tøndermarsken (Nielsen et al. 1986). Tofft (1993) beretter om mindst 20 territorier alene i Frøslev og Bommerlund Plantager i 1991 (og 35-40 territorier i sammen område i 1992 efter denne undersøgelsesperiode). Det har i øvrigt ikke i forbindelse med denne undersøgelse været muligt at fremskaffe mere præcise oplysninger, idet der højst er rapporteret 4 par i et enkelt år. Fra det øvrige Danmark foreligger kun én meddelelse om ynglende Turteldue (2 par i den sydlige del af Ribe Amt i 1983).

I Sønderjylland træffes arten i plantager, krat, læhegn m.v. på de magre jorde vest for israndlinien, hvor arten har her præference for nåletræsplantager (J. Tofft pers. medd, Tofft 1993).

Hvornår den sønderjyske bestand er blevet etableret er uvist. Sommerfund af Turteldue i området har været kendt siden midten af 1960'erne. Arten kan nemt have været overset, og i nogen grad er den det formodentlig stadigvæk.

Mosehornugle *Asio flammeus*

Mosehornuglen er en meget fåtallig ynglefugl i Danmark, hvor bestanden fra år til år kan undergå store forandringer. Men man kender ikke detaljerne i de faktorer, der bestemmer artens status. Den yngler primært i større jyske hede-, mose- og strandengsområder.

Denne undersøgelse har kun givet et sparsomt materiale om arten. Ud over 1979 med 15 rapporterede par er der kun fremskaffet oplysninger om 0-6 par pr år. De fleste ynglefund er fra Ringkøbing, Ribe og Sønderjyllands amter, mens der kun er ganske enkelte fund fra det øvrige land. Det er indtrykket, at arten er gået markant tilbage i perioden, hvor der ikke er en eneste lokalitet med regelmæssig forekomst. På Agger Tange ynglede Mosehornuglen regelmæssigt frem til 1980. På Tipperne ynglede den i 6 år i perioden, og i Tøndermarsken er den fundet i 2-3 år. Alle 3 par i 1991 fandtes i marsken umiddelbart syd for Esbjerg (S. Rønne pers. medd.).

Som træk- og vintergæst svinger Mosehornuglen meget fra år til år. Efter vintre med mange fugle ser det ud til, at forårstrækket fortsætter helt frem til månedskiftet maj/juni. Disse sene fugle kan medvirke til at forvirre billedet af artens status. Da Mosehornuglen i nogen udstrækning er

Mosehornuglen er en meget uregelmæssig ynglefugl. Foto: Lone Eg Nissen.

Isfuglen er i fremgang i sit kerneområde, de midt- og østjyske ådale og søområder. Foto: V. Frandsen.

dagaktiv, burde den være lettere at overvåge end andre ugler.

Mosehornuglens svingninger i de skandinaviske fjeldområder er koblet til svingningerne i smånavorbestandene. Det kan tænkes, at også de danske forekomster afhænger af svingninger hos smånavorer, hvis omfang vi imidlertid ikke kender meget til. En anden mulighed er, at den marginale danske bestand bestemmes af ynglevilkårene i artens kerneområder, således at Mosehornugler især optræder her i landet efter eller mellem gode yngleår andre steder.

Isfugl *Alcedo atthis*

Isfuglen har i dette århundrede været kendt som en relativt udbredt ynglefugl i Jylland syd for Limfjorden. Ynglefund fra Øerne og nord for Limfjorden har været meget sporadiske. Forekomsten svinger meget i takt med den foregående vinters strenghed, og efter en række hårde vintre kan bestanden være meget lille.

Der foreligger ingen samlede bestandsopgørelser, men kernen i det danske udbredelsesområde ligger i Vejle og Århus amter. I Vejle Amt blev bestanden i 1976 vurderet til 63-75 par, mens der i 1978 kun blev meldt om "få" par. I Århus Amt er arten alene i 1990 rapporteret fra over 25 lokaliteter, uden at dette er resultat af en dækkende optælling.

Under Projekt Status 1982-84 blev Isfuglen overvåget på 9 udvalgte jyske åstrækninger. I de år skete der en jævn stigning i bestanden, se Tab. 1.

Arten er dog svær at optælle, hvilket tydeligt fremgår af de temmelig upræcise antal, der blev resultatet af selv denne koordinerede optælling (f.eks. 1984: 39-53 par). Det kan anbefales at undersøge nærmere, hvordan arten mest enkelt kan optælles. En overvågning bør tage udgangspunkt i en række åstrækninger, som udlægges som faste optællingsgeområder. Dette kan suppleres med DOFs lokalrapporter fra f.eks. Øerne, hvor de fåtallige ynglefremkomster kan indikere et overskud i kernebestandene.

Isfuglen regnes som en god indikator for renvandede vandløb og vil derfor blive begunstiget af bedre rensning af vore vandløb. Artens træffes ofte ved dambrug, hvor den bl.a. kan tage fiskeyngel i opdrætsdamme. Dette kan give anledning til interessekonflikter. Dambrug kan således i dobbelt forstand spille en rolle for Isfuglens forekomst i Danmark, men hovedårsagen til den sammenfaldende udbredelse af Isfuglen og dambrugene i Danmark er, at begge findes, hvor der er mange renvandede vandløb og vandrige kilder.

Tilgroningen af engene omkring vore vandløb har givetvis begunstiget Isfuglen i den forstand, at mængden af mulige opholdssteder langs vandløbene er forøget. Tilgroningen kan også tænkes at have haft en indflydelse på mængden af byttedyr gennem ændrede lysforhold og vandtemperaturer.

Det nævnes ofte, at arten kan have svært ved at finde egnede redesteder (stejle brinker el. lign.). Der kendes en række eksempler på reder i flere hundrede meters afstand fra vandløb.

Sortspætte *Dryocopus martius*

Forudsætningen for Sortspættens indvandring til Danmark har været de omfattende tilplantninger med nåletræer, der tog fart i slutningen af 1800-tallet. Når første ynglefund imidlertid først sker i 1961 hænger det sammen med, at nåletræerne først da havde opnået en tilstrækkelig høj alder. Det er især i fødesøgningen, at arten er knyttet til nåleskoven, mens den herhjemme oftest udhugger sit redehul i bøgetræer (nåletræer når sjældent at blive tykke nok inden de fældes). Sortspættens ynglehabitat i Danmark er derfor store nålebevoksninger med gamle bøgetræer i nærheden.

Sortspættens har tre adskilte yngleområder herhjemme, og indvandringen er sket i tre tempi: Nordsjælland (første ynglefund 1961), Bornholm (første ynglefund 1966) og Jylland (første ynglefund 1979, men formodentlig etableret få år tidligere, Christensen 1984). Nordsjælland og Bornholm er mest sandsynligt koloniseret fra Sverige, hvorimod bestanden i Jylland formodentlig er indvandret sydfra. Dette understøttes bl.a. af et ringfund af en redeunge, der blev mærket umiddelbart syd for den dansk-tyske grænse og 7 måneder senere blev genfanget ved Silkeborg (Christensen 1985). Arten er fundet ynglende på ca 105 lokaliteter.

I undersøgelseperioden har bestanden på Bornholm været stabil, omkring 35 par, hvilket formodentlig er øens bærekapacitet for arten. I Nordsjælland er totalbestanden kun vurderet i enkelte år (Petersen 1984), men er formodentlig på 60-70 par. Arten har også spredt sig til Odsherred, men derefter er udviklingen nærmest gået i stå. Det må antages, at Nordsjælland i dag er mættet med Sortspætter, så bestanden bestemmes af ynglehabitaternes tilstand.

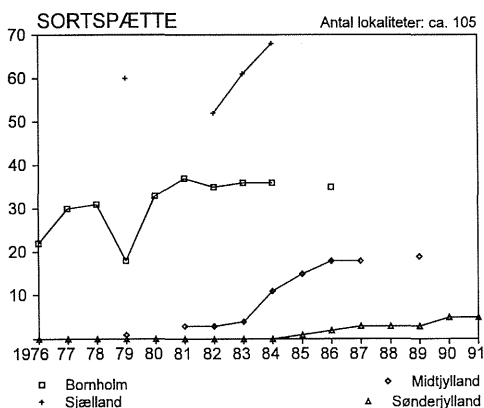
Indvandringen til Jylland er sket i denne undersøgelsesperiode, og arten er her inde i en meget hastig bestandsudvikling. Der findes endnu masser af ubesatte egnede habitater, og en fortsat fremgang og udbredelse er at forvente. Kernebestanden i Jylland findes omkring Silkeborgskovene, der i øjeblikket virker som et center for spredningen, især mod vest og nord. Arten etablerede sig her før den gjorde det i Sønderjylland, hvor det første sikre ynglefund er fra 1985; i 1991 var der 5 par (H. Christensen pers. medd.).

Sortspættens hyppigste redetræ er som nævnt bøg. I Nordsjælland er en 80-årig bøg tyk nok til, at Sortspættens kan bruge træet. På de ringere boniteter i de midtjyske skove er bøgetræerne derimod først brugbare fra omkring 120 års alderen. En meget stor del af de danske bøgeskove er i dag

Sortspættens breder sig nu også over det meste af Jylland. Foto: John Larsen.

over 80 år gamle og dermed hugstmodne. Aldersfordelingen i bøgeskovene er meget skæv, og arealet indskrænkes til stadighed. En mangel på redetræer kan derfor hurtigt blive en bestandsregulerende faktor for Sortspættens i Danmark. Men samtidig må det pointeres, at vi alene har Sortspættens her p.g.a. menneskets omformning af landskabet, nemlig den radikale omlægning af de oprindelige løvskove til nåletræsplantager.

Lille Flagspætte *Dendrocopos minor*

Lille Flagspætte blev truffet første gang som ynglefugl i 1964 (Sjælland). Siden starten af 1970'erne har den været regelmæssig ynglefugl på Sjælland, Møn, Lolland, Falster og Bornholm. Bestanden har gennem denne undersøgelsesperiode været jævnt men relativt svagt stigende, fra omkring 10 par til nu måske 25-30 par. Lokalt har Lille Flagspætte vist tilbagegang, f.eks. på Møn, hvor arten var fast i flere skove i slutningen af 1970'erne, men nu kun træffes sporadisk. I Sønderjylland registreredes et ynglefund i 1973-74, men herefter er arten først igen fundet (sandsynligt) ynglende i 1990.

Lille Flagspætte er svær at registrere. Stemmen høres som regel ikke meget, med mindre flere par findes tæt ved hinanden. Fourageringen foregår på tynde grene og kviste, hvorfor arten er svær at få øje på efter løvspring. Flere ynglefund er da også beskrevet således, at et par sås regelmæssigt frem til engang i april, men så tilsyneladende forsvandt for i slutningen af juni at dukke op igen, nu ledsaget af de netop udflyjnte unger. Brugen af playback har været foreslået som et effektivt middel til at overvåge arten, da territoriale hanner hurtigt vil reagere på båndafspilning af artens stemme. En afprøvning af metoden kunne vise, om arten er mere udbredt end de foreliggende oplysninger angiver.

Selv om bestandsudviklingen som helhed har været jævn er der lokale udsving. På velundersøgte lokaliteter kan arten mangle i flere år for pludseligt at dukke op igen. En forklaring kunne være, at den danske bestand er større end formodet, og at fluktuationer især skyldes variationer i ynglesuccesen. Da arten rapporteres i hastig tilbagegang i Finland og Sverige, er det ikke sandsynligt, at svingningerne skyldes indvandring herfra.

Lille Flagspætte er herhjemme især tilknyttet ellesumpe, gamle pilekrat eller fugtigbundsskove generelt. På Bornholm træffes den ofte i tilgroede sprækkedale. Den træffes altså der, hvor den kan finde tilstrækkeligt med frønnede stubbe og grene til udhakning af redehul og til fouragering. Føden er i vinterhalvåret næsten udelukkende insekter og andre smådyr i dødt ved. Det må derfor formodes, at den øgede tilgroning af enge og sumpe har forøget artens levemuligheder i landet ganske væsentligt, og måske også betinget den relativt nylige indvandring.

Markpiber *Anthus campestris*

Markpiberen er som ynglefugl i Danmark næsten udelukkende kendt fra klitområder omkring Katte-

gat. Ynglefund uden for dette område har mere tilfældig karakter og er i øvrigt ikke særlig veldokumenterede i de senere år.

Der foreligger ikke samlede optællinger af landsbestanden, men den vurderes til at ligge på 35-40 par. Den største bestand findes på Skagenhalvøen, hvor der i 1981 blev optalt 24-25 par. På Anholt er der i 1988-89 optalt 8-10 par. En tidligere bestand på Sjællands nordkyst er nu næsten helt forsvundet. Den blev i 1950'erne vurderet til 15 par. Det sidste ynglefund ved Rørvig blev gjort i 1981, og i områderne omkring Asserbo-Tisvilde Plantager blev der blot fundet et enkelt par i 1990. I denne undersøgelsesperiode er der endvidere enkelte ynglefund fra Samsø og Djursland samt mulige fund fra Bornholm. De seneste sikre ynglefund på Læsø er gjort under Atlas-projektet (1971-74).

Tilbagegangen på de nordsjællandske ynglelokaliteter hænger givetvis sammen med, at disse lokaliteter er meget populære mål for rekreative aktiviteter i sommerhalvåret. At artens ynglelokaliteter på den måde hjemses af turister er velkendt (Norup 1963). Problemet er ikke så udpræget i hverken Skagen-området eller på Anholt, hvor kiltområderne er meget større i forhold til publikumspresset. Markpiberen lægger som regel to kuld pr sæson, et i maj og et i juli. Risikoen for forstyrrelser er især store under det andet kuld. Men arten er ikke specielt følsom over for menneskelige aktiviteter og tolererer ganske meget færdsel tæt på reden. Der bør derfor kunne sikres mindre arealer med uforstyrret redehabitat selv i de områder, hvor konflikten med sommerens friluftsliv er stor.

Markpiberen er knyttet til klitområder omkring Kattegat. Foto: Vibeke Tofte.

Skærpiber *Anthus spinoletta*

Skærpiberens danske yngledbredelse er stort set begrænset til småøer i Kattegat og her især de tre nordjyske "skær", Deget, Hirsholmene og Ndr. Rønner samt Hjelm og Stavns Fjord på Samsø. Kun på de tre førstnævnte lokaliteter er arten dog helt regelmæssig. Desuden er den fra tid til anden fundet ynglende på mindre øer andre steder eller på kunstige "klipper" i form af havneanlæg el. lign. (Hanstholm Havn, Middelgrundfortet, Trekronerfortet). Arten er i undersøgelsesperioden konstateret i yngletiden på 33 lokaliteter. Der er kun dækkende optællinger fra to år: 1980 med 109-116 par (Kiis 1981) og 1988 med mindst 75 par (Sørensen 1990b), hvilket er betydeligt mere end tidligere skøn. Bestandsniveauet på to af de tre hovedlokaliteter har været forholdsvis konstant, mens stigningen på Hirsholmene kan være et resultat af bedre optællinger.

Det er dog sandsynligt, at bestanden på de tre lokaliteter i dag er større end tidligere. Øerne er langt mere tilgroede med buske og høje urter end tidligere, hvor der var en vis landbrugsudnyttelse på øerne i form af afgræsning og høslæt. Kombinationen af stenkyster og tætte krat til redeplacering kan have begunstiget arten.

Sørensen (1990b) har ud fra ynglebionologiske studier ved den svenske vestkyst (Askemo & Unger 1986) foreslået en foreløbig vejledning til overvågning af den danske Skærpiber-bestand. En dækkende optælling bør ligge tidligt i ynglesæsonen, i maj-juni, da både unge og ældre hunner yngler på dette tidspunkt. Senere på sæsonen lægger de ældre hunner endnu et kuld.

Danmark udgør den sydligste del af udbredelsesområdet, hvorfor svingninger i bestanden vil være at forvente. De ustadige forekomster på lo-

kaliteter i den sydlige del af Kattegat kan være et eksempel på sådanne variationer i en marginal bestand.

Gulhovedet Gul Vipstjert *Motacilla flava flavissima*

Gulhovedet Gul Vipstjert har hovedudbredelse i Storbritannien, og har desuden regelmæssige bestande i Holland og omkring Jæren i Sydnorge. I Danmark har den fundet sporadisk ynglende i Vestjylland siden 1970 (Franzmann 1972). Flest par (8-9) blev truffet allerede i 1971, heraf et par på Omø, hvilket er det eneste ynglefund uden for Vest- og Nordvestjylland.

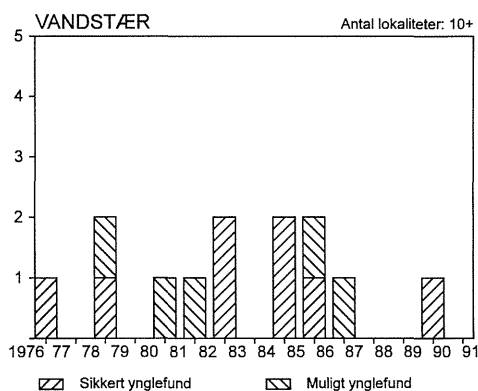
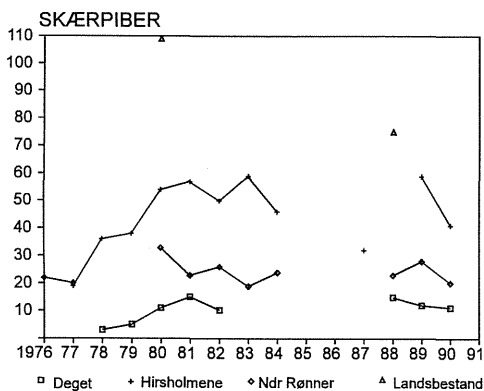
I denne undersøgelsesperiode er der fundet enkelte par frem til og med 1986. Kun på to lokaliteter har der været regelmæssighed i forekomsten, med hhv. op til 3 par årligt i 1977-1986 og op til 2 par i 4 ud af de 9 år 1977-1985.

Den Gulhovede Gule Vipstjert kan evt. være overset og bør eftersøges på egnede lokaliteter i Vest- og Nordjylland, hvor den er knyttet til ferske enge eller ferske partier på større strandenge. Den er primært fundet ynglende på større engarealer.

Vandstær *Cinclus cinclus*

Det første sikre danske ynglefund af Vandstær er fra 1953 i Østjylland. Siden er arten fundet uregelmæssigt ynglende i Jylland samt på Fyn og Bornholm. I undersøgelsesperioden har Vandstæren ligeledes ynglet uregelmæssigt i Jylland og muligvis et enkelt år på Bornholm. Ofte er der på en given lokalitet alene tale om et enkelt eller to ynglear, hvorefter arten forsvinder igen.

På Bornholm er Vandstæren knyttet til uforstyr-

rede vandløb i sprækkedalene. De uregelmæssige forekomster tyder dog på, at selv disse naturlige ynglehabitater ikke giver grundlag for fast bestand. I det øvrige Danmark er arten knyttet til menneskeskabte anlæg som vandmøller, fabriksanlæg og dambrug. De danske forekomster kan derfor bedst tolkes som lejlighedsvis ynglen af vintergæster, der af ikke klarlagte årsager undlader at trække tilbage til de normale yngleområder i Norge og Sverige.

Vandstæren er tilpasset en levevis ved rindende vand. Den har derfor sin hovedudbredelse i bjerg-egne og mangler stort set i hele det nordvesteuropæiske lavlandsområde, incl. Danmark. Det er følgelig ikke umiddelbart forventeligt, at der kan etableres en fast bestand i Danmark.

Arten er i projektperioden truffet ynglende på 10 lokaliteter.

Sortstrubet Bynkefugl

Saxicola torquata

Sortstrubet Bynkefugl har aldrig været nogen fast ynglefugl i Danmark. I 1942-43 ynglede 2-3 par i Frøslev Mose i Sønderjylland, og uregelmæssige yngleforekomster er siden registreret langs den jyske vestkyst, hyppigst i egnen omkring Blåvandshuk. Det samme mønster er set i denne undersøgelsesperiode, hvor 0-3 par pr år er fundet ynglende på lokaliteter langs vestkysten.

Den foretrukne ynglehabitat herhjemme har været klitheder, ofte i tilknytning til mindre moser eller åløb. Et sted ynglede den i et bregnekrat i et ellers udpræget engområde.

Den Sortstrubede Bynkefugl kan være svær at registrere som ynglefugl, da den ikke gør meget væsen af sig i yngletiden. Der er flere beretninger

om, at en eller to fugle er set tidligt på ynglesæsonen og så er forsvundet, for pludselig at dukke op igen sammen med udføjne unger.

Det er interessant, at de første ynglefund i Frøslev Mose blev gjort i en indlandsmose, altså en habitat, der er temmelig forskellig fra hvad der ellers har vist sig at være reglen herhjemme. Det skyldes måske, at der er to forskellige racer involveret. Danske forekomster i yngletiden regnes normalt for at tilhøre ssp. *rubicola*, der er udbredt i Mellemeuropa og især findes i indlandet. Dette passer fint med forekomsten i Frøslev Mose. Derimod kan vestkystfundene stamme fra den britiske bestand af racen *hibernans*, der netop er knyttet til kystheder. I en periode med en række milde vintre i midten af 1970'erne blev der gjort en række ynglefund i Vestnorge af formodede britiske fugle (Munkefjord 1981). De fleste ynglefund blev gjort i 1977, samme år hvor det første ynglefund i Nordjylland blev gjort (på en kysthede). Den norske bestand forsvandt igen efter den hårde vinter 1978/79. Forekomsterne ved den jyske vestkyst kan således skyldes indvandring fra vest og efterfølgende uddøen under hårde vintre. Racen *hibernans* er ganske vist ikke med sikkerhed påvist i Danmark, hvorfor fremtidige fund ved vestkysten bør racebestemmes.

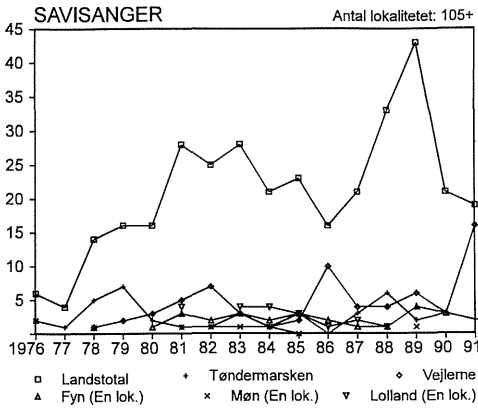
Savisanger *Locustella luscinioides*

Savisangeren påvistes første gang i Danmark i 1949, og dukkede først op igen i 1964. Herefter har den været en regelmæssig gæst, der nu forekommer årligt. Hovedparten af de registrerede fugle har været syngende hanner, og arten er kun med sikkerhed fundet ynglende et par gange.

I denne undersøgelsesperiode er Savisangeren påvist med en stigende hyppighed, hvilket dog alene kan skyldes øget ornitologisk aktivitet. Arten er noget variabel i sin forekomst og forekommer kun regelmæssigt på et fåtal lokaliteter. I perioden er den truffet på mindst 105 lokaliteter, men i de fleste tilfælde drejer det sig om enkeltfund. Forekomsten på en række lokaliteter er vist i figuren. Der er ingen klare tendenser i udviklingen.

Tre lokaliteter i den sydlige del af landet har haft stabile, stort set årlige forekomster med i hvert fald indicier på ynglen i flere sæsoner. Arten yngler relativt tidligt i Danmark, idet æglægningen kan finde sted allerede i første halvdel af maj (S. Havgård pers. medd.). Dette passer fint med, at Savisangeren kan dukke op allerede i april. Langt hovedparten af de danske fund er dog fra juni-juli, hvilket kunne tyde på, at der er tale om ikke-ynglende han-

ner. I f.eks. Busemarke Mose og Vejlerne udgøres registreringerne fortrinsvis af sent syngende fugle; der er dog formodning om ynglefremkomst i Vejlerne i 1990.

Savisangeren er knyttet til større rørskove og har derfor givetvis bedre levevilkår nu end tidligere. På to lokaliteter med ynglebevis eller -indikation findes arten i rørskov med et betydeligt indslag af hvas avneknippe *Cladium mariscus*, der undgås ved rørhøstning. Sammenhængende arealer med fjorgammel bevoksning af tagrør eller f.eks. avneknippe er vigtige for arten pga. den tidlige ankomst, og den er givetvis følsom over for intensiv rørhøstning.

Rødtoppet Fuglekonge *Regulus ignicapillus*

Det første danske ynglefund af Rødtoppet Fuglekonge blev gjort i Kongelunden i 1961. I de følgende år fandtes arten i Sønderjylland, hvor en målrettet eftersøgning i 1966-67 i det sydøstlige Sønderjylland afslørede en mindre, fast bestand i plantagerne (Hansen & Christensen 1970). Det er ikke usandsynligt, at arten allerede havde ynglet tidligere i dette område. I slutningen af 1960'erne blev den også fundet ynglende i bl.a. Midtjylland (Store Hjøllund, Århus), Møn og Grib Skov. Sidstnævnte sted holdt en lille bestand sig til midten af 1970'erne (P. J. Pedersen in litt.). Det er især syngende hanner, der registreres, og der foreligger kun få redefund.

I denne undersøgelsesperiode er arten kun påvist nogenlunde regelmæssigt i sønderjyske skove og plantager. I den øvrige del af landet har der tilsyneladende aldrig været tale om faste bestande. Med den stærkt øgede ornitologiske aktivitet in

mente, er arten snarere gået tilbage i de seneste 20-25 år.

Der er aldrig lavet en egentlig optælling af alle sønderjyske lokaliteter inden for samme sæson, men bestanden her vurderedes til op mod 30 par i gode år (Nielsen et al. 1986). Der er registreringer af op til 10-11 fugle på én lokalitet (Draved Skov, 1990).

Rødtoppet Fuglekonge er truffet ynglende i nåleplantager med en træhøjde på over 10-15 m (Hansen & Christensen 1970), men også i bland-skove (Nielsen et al. 1986).

Også antallet af fugle registreret uden for yngletiden har været meget lavt i 1970'erne og 1980'erne, sammenlignet med 1960'erne.

Skægmejse *Panurus biarmicus*

Skægmejsen blev for første gang fundet ynglende i Danmark i 1966. Den bredte sig hurtigt i de efterfølgende år, men den hårde vinter 1969/70 reducerede bestanden til næsten nul. En nyindvandring fandt sted i 1973 og 1974, hvorefter historien gentog sig: en stærkt stigende bestand frem til vinteren 1978/79, hvor arten igen fik et alvorligt knæk.

Fra årene 1979-1982 kendes ingen ynglefund, selv om der er observationer fra yngletiden. I 1983-84 fandtes 1-2 par. Først i 1985 skete der dog en egentlig nyindvandring, der som følge af en række milde vintre igen har givet anledning til opbygningen af en stor bestand, der var på omkring 100 par i 1989 og væsentligt flere i 1990 og 1991. Usikkerhederne i optællingerne på større lokaliteter er dog store; f.eks. er den betydelige bestand i Vejlerne af nærmest ukendt størrelse.

Skægmejsen er knyttet til rørskove, hvor den ofte yngler i løse kolonier. Den er meget produktiv og kan her i landet lægge op til 3 kuld pr sæson, så en lille bestand kan hurtigt vokse sig stor. Samtidig har arten et betydeligt spredningspotentiale. Men disse forhold gør også, at den er svær at optælle, hvilket – uanset at stemmen ofte høres – forstærkes af den skjulte levevis i tætte rørskove.

Skægmejsen har givetvis været begunstiget af den stigende mængde rørskove i Danmark, men den er også følsom over for intensiv rørhøst.

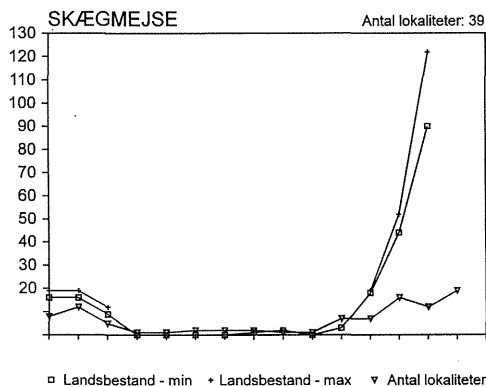
I vinterhalvåret lever Skægmejsen især af frø fra tagrør, mens føden om sommeren især er insekter. Dette skift i føden ledsages af markante fysiologiske ændringer, og arten kan derfor ikke blot skiftet frem og tilbage mellem fødetyperne (Spitzer 1972). Under de ofte ustabile danske vintre kan f.eks. en sen frostperiode blive fatal, hvis Skægmejsen forinden har skiftet fra vintrens kost af frø

Skægmejsen findes igen i de mange større rørskovsområder efter at have været forsvundet i nogle år. Foto: B. Stovgaard.

til en animalsk kost. Arten kan derfor bedre klare sig i et mere kontinentale klima, hvor vinteren nok generelt er koldere end i Danmark, men også mere stabil, og hvor der er en mere skarp adskillelse mellem vinter og sommer. Dette forklarer hvorfor Skægmejsen har været mere ustabil i Danmark end i Mellemsverige.

Arten er i projektperioden truffet ynglende på 39 lokaliteter.

Fyrremejse *Parus montanus*

Første danske fund er fra 1977 i Grib Skov, og det er det hidtil eneste ynglefund på Sjælland. I

1980'erne er arten indvandret som ynglefugl i sydlige Jylland (Christensen 1986), hvor den nu er truffet på en række lokaliteter i Sønderjyllands Amt og i hvert fald 2-3 lokaliteter i Ribe Amt. I 1981 blev det første par med unger set umiddelbart nord for den dansk-tyske grænse; i 1983 sås et par, der øjensynligt bragte føde til ungerne; og i 1984 konstateredes et par ved redehul, og en adult fugl sås fodre en unge. Der er i dag en veletableret bestand i Sønderjylland.

Biotopen i det sydlige Jylland har især været fugtigbundsløvskove, pilekrat og nåletræsbevoksninger med indslag af stubbe og udgæede træer. Fyrremejsen udhugger sit redehul i en frønnet stub, hvorfor dens indvandring til det sydlige Jylland kan hænge sammen med den tiltagende tilgroning af moserne og den deraf følgende større hyppighed af gamle pilebuske. I 1800-tallet blev enge og søbredder benyttet til græsning, og det daværende landskab har generelt været uden de tætte pilekrat, der kendes fra nutiden.

Fyrremejsen registreres nemmest ved sin karakteristiske stemme, men det kan være vanskeligt at lave en egentlig overvågning. Det er dog vigtigt at undersøge artens forekomst på udvalgte lokaliteter, bl.a. for at bestemme dens tilpasning til danske lokaliteter (f.eks. om dens forekomst er nært knyttet til et bestemt tilgroningsstadium af vore moser). En fortsat spredning i Jylland vil umiddelbart være at forvente, selv om udbredelsen i starten af 1990'erne ikke havde ændret sig væsentligt i forhold til situationen midt i 1980'erne (H. Christensen pers. medd.).

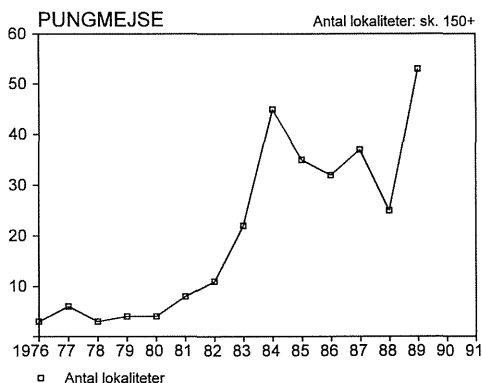
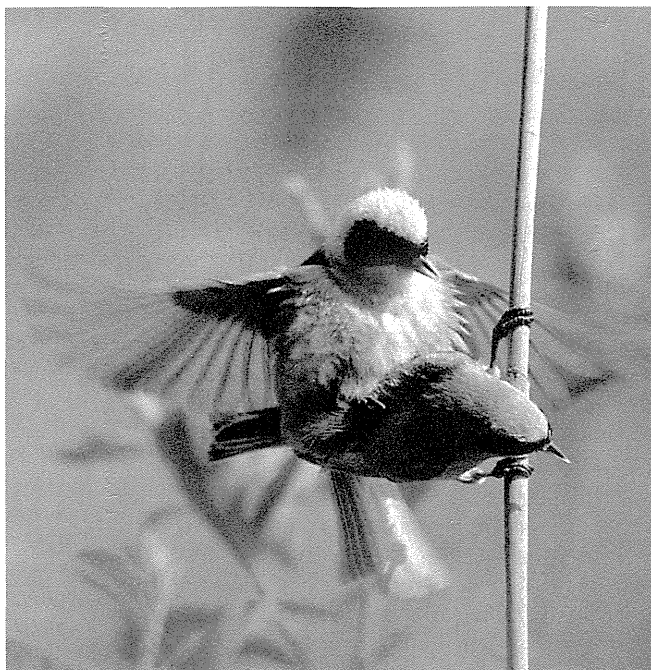
Pungmejse *Remiz pendulinus*

Pungmejsen fandtes for første gang ynglende i Danmark i 1964. I de følgende år var arten lige netop en årlig, men meget sjælden ynglefugl, med fund fra Bornholm, Falster, Sjælland, Østjylland og Vejlerne. Efter en lille fremgang i starten af 1970'erne så det en overgang ud til at arten igen var ved at forsvinde.

I de første år af denne undersøgelsesperiode blev Pungmejsen fundet på 3-6 lokaliteter hvert år, men fra 1981 er der sket en markant udvikling. I 1989 blev arten fundet på over 50 lokaliteter, og den kan i dag findes over hele landet. Men den fluktuerer meget fra år til år. Frem til 1986 var Pungmejsen truffet ynglende på næsten 120 forskellige lokaliteter herhjemme.

I opgørelsen er alene angivet minimumsantallet af besatte lokaliteter. Pungmejsen har en meget kompliceret ynglebiologi, hvor både hanner og

Pungmejsen kan i dag betragtes som fast ynglefugl i mange af vore tilgroede moser. Foto: John Larsen.

hunner kan skifte partnere i løbet af en sæson. Det er derfor ikke muligt at opgøre antallet af "par". En opgørelse af antallet af reder er også problematisk, da en han ofte bygger eller påbegynder mere end én rede inden for sit ofte ganske store territorium, der kan omfatte forskellige moser med flere kilometer imellem. I sommertiden er de tætte og ofte svært fremkommelige pilekrat eller birkebevoksninger, som arten især findes i, vanskelige at overskue, og reder fundet efter løvfald kan være "han-reder". Med over 50 lokaliteter kan landsbestanden dog forsigtigt sættes til op mod 100 hanner.

Pungmejsen har været begunstiget af tilgroningen af vore moser og enge, men det er sandsynligt, at arten har særligt gunstige vilkår inden for et re-

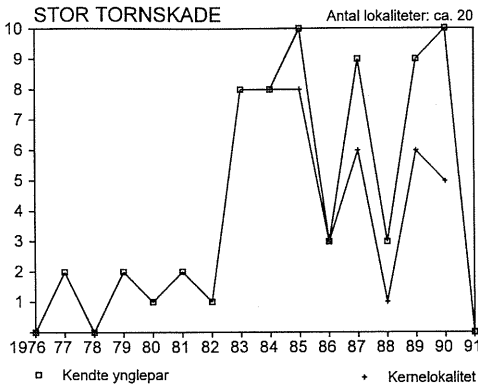
lativt snævert stadium af tilgroningen i vore moser. Artens øjeblikkelige store bestandsstørrelse kan derfor tænkes at vige igen i forbindelse med en yderligere tilgroning af moserne.

Artens status er i vid udstrækning baseret på upublicerede oplysninger indsamlet af Carsten Rahbek og Jan Smidt.

Stor Tornskade *Lanius excubitor*

Den Store Tornskade blev første gang fundet ynglende i Danmark i 1927. I de følgende årtier fandtes den på en række lokaliteter i Vest-, Midt- og Sønderjylland. Bestandsstørrelserne kan ikke vurderes i dag, men ynglebestanden var muligvis størst i 1940'erne og 1950'erne. Under Atlas-projektet (1971-1974) blev bestanden vurderet til mellem 30 og 50 par.

Der foreligger kun et meget sparsomt materiale om artens yngleforhold i Danmark i undersøgelsesperioden. Fra 16 lokaliteter er der mere eller mindre sikre oplysninger om yngel, men kun på to lokaliteter har forekomsten været regelmæssig (op til 8-10 par hhv. 1-2 par). De øvrige lokaliteter har haft et enkelt eller undtagelsesvist 2 par, og ofte er der kun fund fra et enkelt år. Bestanden synes således at være betydeligt mere fåtallig i dag end tidligere, sandsynligvis højst på 15-25 par. Arten træffes i dag især i Ringkøbing og Vejle Amter;

derudover er der uregelmæssige fund i Ribe, Viborg, Nordjyllands og Sønderjyllands Amter.

Stor Tornskade er i Danmark især knyttet til overgangszonen mellem plantage og tilliggende hede eller mose, eller til heder og moser under tilgroning. Tilplantningen af den jyske hede har givetvis været en vigtig forudsætning for artens etablering i dette århundrede, og den senere tilbagegang kan skyldes, at plantagerne ikke længere tilfredsstiller artens habitatkrav. Landets i øjeblikket vigtigste lokalitet er midt i en generel tilgroning.

Den sydvestlige udbredelse i Danmark sandsynliggør, at bestanden er en udløber af den mellem-europæiske bestand. En anden mulighed er dog, at bestanden er etableret af vintergæster fra den skandinaviske halvø, der har undladt at trække tilbage til yngleområderne.

Gulirisk *Serinus serinus*

Gulirirken er truffet uregelmæssigt som ynglefugl i Danmark siden det første sikre fund i 1948 ved Næstved. I slutningen af 1970'erne var der tale om regulære småbestande i i hvert fald 5 områder: Kongelunden på Amager, kystskove ud til Køge Bugt, kystskove på Falster, Galløkke ved Rønne og kystskove ved Kollund i Sønderjylland. I alle områderne kulminerede forekomsten i slutningen af 1970'erne og aftog derefter hurtigt (Dissing 1985). Siden midten af 1980'erne er arten alene rapporteret fra Falster, hvor det sidste yngleår er angivet til 1989. Der findes fra undersøgelsesperioden enkelte ynglefund på andre lokaliteter (Tønder, Seden, Nyborg).

Biotopen herhjemme har ofte været kystnære fyrreskove, gerne i meget menneskepåvirkede omgivelser (campingpladser eller andre rekreative arealer).

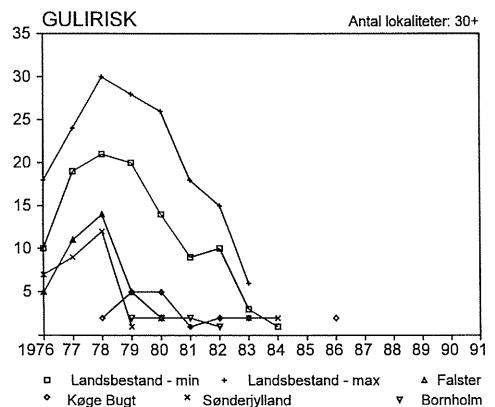
Karmindompap *Carpodacus erythrurus*

Karmindompappen har i stigende grad været truffet som forårstrækgæst herhjemme siden 1960'erne og træffes i dag regelmæssigt på en lang række lokaliteter. Men artens ynglestatus herhjemme er kun ufuldstændigt kendt. Den ser ud til generelt at yngle sent, så udflyjende unger først træffes i sidste halvdel af juli. Der er tilsyneladende ofte et betydeligt overskud af hanner i bestanden.

Første danske ynglefund er fra 1972 (Christiansø), de følgende to fra 1976 (Falster, Skagen). Siden har der været en fast bestand ved Skagen, som formodentlig nu tæller 20-25 par. På Sydlangeland er arten siden 1982 truffet i stigende tal, med op til 19 syngende fugle i 1989. På Møn er første sikre ynglefund fra 1983, mens det første sikre fund på Bornholm ligger så sent som 1986. På begge øer havde arten forinden været en regelmæssig trækgæst i flere år. På Bornholm er bestanden allerede i 1989 vurderet til 20-25 par, især langs nordkysten.

Sikre ynglefund forligger fra andre steder i landet (Hvide Sande (1 par 1982), Christiansø (1 par 1986, 2 par 1987), Anholt (3-4 par 1988, 1 par 1989) og Rørvig (1 par 1988 og 1989)). Regelmæssige forekomster kendes også ved f.eks. Røsnæs (siden 1987) og på Sjællands Odde (siden 1982), dog uden veldokumenterede yngleindcier.

Arten er værd at eftersøge over hele landet. Den træffes oftest i fugtige, lysåbne pilekrat eller tilliggende løvskove. Karmindompappen har været under spredning i Nordvesteuropa i dette århundrede. Den væsentligste årsag er en generel ændret landbrugspraksis, hvor reduktion i husdyrhold og høslæt har medført tilgroning af ferske enge (Stjernberg 1985).

Diskussion

Udviklingen i den danske fuglefauna gennem de århundrede har været nært knyttet til dynamiske, menneskeskabte ændringer i landskaberne. Dette fremgår af det her fremlagte materiale over en række arter, der er truede eller sjældne i Danmark. Selv over ganske korte åremål sker der markante ændringer i bestandsstørrelserne for et stigende antal arter, og kun meget få danske arter har haft stabile bestande gennem de sidste 100 år. I uforstyrrede landskaber med klimakssamfund vil langt hovedparten af arterne udvise mere stabile bestandsforhold.

Danmark er et udpræget kulturlandskab, og menneskets påvirkning af landskabet har i mange århundreder været massiv. Den natur, vi oplever i dag, er derfor ikke alene et resultat af vores øjeblikkelige måde at udnytte landskaberne på, men er også i høj grad bestemt af tidligere tiders udnyttelse.

Detaljeret viden om vores udnyttelse gennem tiderne er derfor nødvendig for forvaltningen af et varieret fugleliv i den danske natur, såfremt det vurderes som vigtigt at sikre den fortsatte fore-

komst af alle arter i landet. Det er vigtigt at gøre sig klart, at når mange arters eksistens er nært koblet til en menneskeskabt landskabsudvikling, så vil deres fortsatte tilstedeværelse være betinget af, at de samme former for udnyttelse af landskabet kan fastholdes. Hvis en arts forekomst afhænger af en bestemt driftsform i landbruget, f.eks. kreaturgræsning på ferske enge, vil arten forsvinde når driftsformen ophører.

Som følge af den kraftige kulturpåvirkning er de danske landskaber i vid udstrækning sat uden for de naturlige landskabsprocesser. Den udvikling, vi ser i vores natur i dag, er derfor mere en følge af pågående eller tidligere ændringer i den menneskelige udnyttelse end af naturlige successionsforløb. Modsat vilkårene i et naturbetinget landskab er vi derfor i en situation, der er præget af meget stor ustabilitet. Foruden de førnævnte markante bestandsændringer giver dette sig f.eks. også udtryk i indvandring gennem det sidste århundrede af mange fuglearter, som ikke tidligere har tilhørt den danske fauna, samtidig med at en række arter er forsvundet. Indvandringerne er næsten udeluk-

kende sket til menneskeskabte habitater, f.eks. nåleskove, bymiljøer, områder under tilgroning m.v. De forsvundne arter er derimod ikke uventet at finde blandt arter, der er knyttet til uforstyrrede klimakssamfund, f.eks. naturskove, eller som lever i store territorier men med specifikke krav til f.eks. et sikkert redested.

Med et udgangspunkt i nutidens landskaber vil naturforvaltningen derfor ikke nødvendigvis dreje sig om at sikre oprindelig dansk natur (hvor der kan forventes en større grad af stabilitet). På lidt længere sigt vil det derfor også kunne vise sig, at den øjeblikkelige naturforvaltning selv kommer til at bidrage til ustabiliteten. At vi lever i et kulturlandskab sætter umiddelbare grænser for, hvad vi realistisk set kan beskytte. Beskyttelsen af en bestemt naturtype vil ofte være betinget af, hvad der kan opnås enighed om under en afvejning af forskellige former for udnyttelse.

Der er således en fundamental forskel i de principper, der gælder for hhv. naturbevarelse i et kulturlandskab og i bestræbelserne for på globalt plan at bevare de endnu eksisterende "store" naturtyper som f.eks. regnskoven og savannen. I kulturlandskabet er udgangspunktet defineret af den eksisterende udnyttelse. I de store naturtyper er udgangspunktet en formodning om stabile naturressourcer, som den fremtidige udnyttelse søges tilpasset. Forskellen ligger således primært i, om de rent naturbetingede processer er dominerende eller ej.

Disse processer er i det væsentligste sat ud af funktion i de danske landskaber, og vores naturbeskyttelsesarbejde er i vid udstrækning bygget op omkring bevarelse af kulturskabte elementer i landskabet.

Summary: Rare and endangered breeding birds in Denmark, 1976-1991

The breeding range and population size in Denmark of the 54 bird species included as endangered, vulnerable or rare in the most recent Danish Red List (Asbirk & Søgård 1990) are summarized. The criteria for these three Red List categories follow IUCN definitions. Annual population figures from 16 years (1976-1991) have been extracted by comprehensively reviewing published and unpublished information. Also included is information on other scarce breeding birds in Denmark during the study period (occasional breeding records of species otherwise extinct in Denmark, other accidental breeders, introduced species, escapes, and a few species possibly under immigration). Population figures for a total of 87 Red List and other species are presented in Tab. 1.

Throughout this century changes in the Danish bird fauna have mainly been related to the utilization of land and change of habitats by humans. Accordingly, breeding ranges and populations of many species have often changed markedly within a short span of time.

The landscapes of Denmark have been modified by

man through centuries, and present changes in bird populations are the result both of present and previous land use. Therefore, provided the objective for bird conservation in the future is to maintain all species found in Denmark at present, detailed knowledge of past and present land use is of paramount importance.

The fact that cultural influence has partly superseded natural successions in the Danish landscapes is the main cause for the prevailing instability in the Danish bird fauna. The species which colonized Denmark during the present century are mostly found in new habitats like plantations of introduced conifers, urban environments, etc. As a consequence, conservation priorities are not exclusively directed towards the "original" Danish fauna. In this, the basic principles for nature conservation in a cultural landscape is strikingly different from the principles governing conservation of pristine habitats like rain forests. Nature conservation in Denmark is much concerned with the protection of unstable, culturally introduced elements in the landscape.

Referencer

- Amtkjær, J. (red.) 1991: Mossø's Fugle 1985-1989. – Teknisk rapport m. bilag, Århus Amts Landskabskontor.
- Asbirk, S. 1978: Tejsten *Cephus grylle* som ynglefugl i Danmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 72: 161-178.
- Asbirk, S. 1988: Ynglebestanden af Tejst *Cephus grylle* i Danmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 82: 131-133.
- Asbirk, S. & S. Søgård (red.) 1991: Røddliste '90. Særligt beskyttelseskrævende planter og dyr i Danmark. – Miljøministeriet.
- Askemo, C. & U. Unger 1986: How to be double-brooded: Trends and timing of breeding performance in the Rock Pipit. – Ornis Scand. 17: 237-244.
- Bang, J. 1989: Hvinand *Bucephala clangula* som ynglefugl i Danmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 83: 160-162.
- Bang, J. 1992: Danske hvinænder. – Fugle 12(1): 30-31.
- Bomholt, P. 1980: Oversigt over Rød Glentes *Milvus milvus* yngleforekomster i Danmark i 1976-1979. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 74: 76-77.
- Christensen, H. 1984: Der Swartzspecht *Dryocopus martius* auf der jütlandischen Halbinsel. – Ann. Zool. Fennici 21: 403-404.
- Christensen, H. 1985: Nyt om sortspætter (pr. 1. jan. 85). – Panurus 19: 10-12.
- Christensen, H. 1986: Fyremejse *Parus montanus* under indvandring i Syd- og Sønderjylland. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 80: 65-67.
- Christensen, J. O. 1990: Status for ynglebestande af måger og terner m.fl. i Danmark, 1988. – Måge- og ternegruppen, Dansk Ornitologisk Forening.
- Christensen, R., H. Skov, J. Smidt & U. G. Sørensen 1986: Nyt om fugle i Danmark. Årsrapport 1978-79. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Christensen, R., M. Munk, H. Skov & J. Smidt 1990: Fugle i Danmark 1988. Årsrapport over observationer. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 84: 105-144.
- Dissing, H. 1985: Gulirirken – et levn fra 70'erne. – Fugle 5(5): 22.
- DOF 1976: Rød liste. Fortegnelse over truede fuglearter i Danmark. – Fugleværn 7: 46-47.
- DOF 1980: Truede danske fugle. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Dybbro, T. 1976: De danske ynglefugles udbredelse. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Dybbro, T. 1985: Status for danske fuglelokaliteter. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Falk, K. & S. Brøgger-Jensen 1990: Fuglene i internationale beskyttelsesområder i Danmark. – Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen.
- Forslund, P. & K. Larsson 1991: Breeding range expansion of the Barnacle Goose *Branta leucopsis* in the Baltic. – Ardea 79: 343-346.
- Franzmann, N. E. 1972: Gulhovedet Vipstjert. – Feltornithologen 14: 158-159.
- Gauckler, V. A. & M. Kraus 1965: Zur Brutbiologie der Grossen Rohrdrommel *Botaurus stellaris*. – Vogelwelt 86: 129-145.
- Glutz von Blotzheim, U., K. M. Bauer & E. Bezzel 1973: Handbuch der Vögel Mitteleuropas. – Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.
- Gram, I., H. Meltofte & L. M. Rasmussen 1990: Fuglene i Tøndermarsken. – Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen.
- Hald-Mortensen, P. 1974: Rød liste 1974. – Fugleværn 6: 24-25.
- Hansen, P. S. 1983: Høgesangeren stiller store krav til levestedet. – Fugle 3(5): 14.
- Hansen, P. S. 1984: Høgesanger *Sylvia nisoria* 1984. –

- Upubliceret rapport til Projekt Status 1982-84, Dansk Ornitologisk Forening.
- Hansen, P. & S. Christensen 1970: Rødtoppet Fuglekonges (*Regulus ignicapillus*) forekomst i Danmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 64: 253-266.
- Hustings, F. 1991: Explosieve toename van broedende Geoorde Futen *Podiceps nigricollis* in 1983-1989 in Nederland. – Limosa 64: 17-24.
- IUCN 1988: 1988 IUCN Red List of Threatened Animals.
- Jepsen, P. U. 1990: Urfuglens *Lyrurus tetrrix* status i Danmark 1989. – Miljøministeriets Vildtforvaltning.
- Jørgensen, H. E. 1983: Ynglebestanden af Hedeøg *Circus pygargus* i Danmark 1968-1982. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 77: 81-94.
- Jørgensen, H. E. 1989: Danmarks rovfugle. – Fredriks-hus.
- Kiis, A. 1981: Bestanden af Skærpiiber *Anthus spinoletta* i Nordjylland med en vurdering af landsbestanden i Danmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 75: 143-146.
- Lange, P. (red.) 1992: Årsrapport over fugleobservationer i Danmark 1980-83. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Larsson, K., P. Forslund, L. Gustafsson & B.S. Ebbing 1988: From the high Arctic to the Baltic: the successful establishment of a Barnacle Goose *Branta leucopsis* population on Gotland, Sweden. – Ornis Scand. 19: 182-189.
- Lindballe, P., R. Christensen, M. Munk, H. Skov, J. Smidt, E. Søby & T. Søby 1993: Fugle i Danmark. Årsrapport over observationer. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 87: 191-230.
- Lyngs, P. 1992: Ynglefuglene på Græsholmen 1925-90. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 86: 1-93.
- Løjtnant, B. 1986: Truede planter og dyr i Danmark – en samling rødlistes. – Fredningsstyrelsen & Landbrugsministeriets Vildtforvaltning.
- Løppenthin, B. 1962: Fugle i Hanstedreservatet. – Flora & Fauna 68: 81-95.
- Mardal, W. 1974: Ternegruppen. – Feltornithologen 16: 4-7.
- Munk, M., R. Christensen, H. Skov & J. Smidt 1991: Fugle i Danmark 1989. Årsrapport over observationer. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 85: 109-144.
- Munkefjord, A. 1981: The Stonechat *Saxicola torquata* in western Norway south of 62°N, 1973-1980. – Fauna Norv. Ser. C, Cinclus 4: 69-74.
- Møller, A. P. (red.) 1978: Nordjyllands Fugle – deres yngleudbredelse og trækforhold. – Scandinavian Science Press.
- Nielsen, K., J. Tofft, K. S. Winther & G. Fahlberg (red.) 1986: Sønderjyllands Fugleliv. – Fulica, Åbenrå.
- Norup, S. 1963: Danske piberes ynglebiologi. I. Markpiberen (*Anthus c. campestris* (L.)). – Dansk Orn. Foren. Tidsskrift 57: 110-117.
- Petersen, E. Torp 1959: Tinksmeden som ynglefugl i Danmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 53: 53-83.
- Petersen, P. J. 1984: Orientering om Sortspættegruppens arbejde. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 78: 59.
- Rasmussen, P. 1991: Ynglefugle på Læsø strandenge og småholme 1990. – Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen.
- Skov, H. 1986: Storke sidder ikke på den moderne landmands tag. – Fugle 6(3): 4.
- Skov, H. 1987: Storkereeder. – Fugle 7(5): 12-13.
- Skov, H., M. Munk, R. Christensen, P. Lindballe & J. Smidt 1992: Fugle i Danmark 1990. Årsrapport over observationer. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 86: 209-242.
- Spitzer, G. 1972: Jahrzeitliche Aspekte der Biologie der Bartmeise. – J. Orn. 113: 241-275.
- Stjernberg, T. 1985: Recent expansion of the Scarlet Rosefinch *Carpodacus erythrinus* in Europe. – Proc. 18 Internat. Orn. Congr.: 743-753.
- Sørensen, U. G. 1989: Kludder i tranedansen. – Fugle 9(1): 8-9.
- Sørensen, U. G. 1990a: Stenvender. Pp. 82-88 i: Christensen, J. O.: Status for ynglebestande af måger og ternes m.fl. i Danmark, 1988. – Måge- og ternegruppen, Dansk Ornitologisk Forening.
- Sørensen, U. G. 1990b: Skærpiiber. Pp. 92-97 i: Christensen, J. O.: Status for ynglebestande af måger og ternes m.fl. i Danmark, 1988. – Måge- og ternegruppen, Dansk Ornitologisk Forening.
- Sørensen, U. G. & T. Dybbro 1985: Counts of birds on 50 Danish "EEC-localities" and annual statements on a number of Annex 1 species from the EEC directive on the protection of wild birds. – Dansk Ornitologisk Forening.
- Thorup, O. 1987: Sommer – Dværgmåger. – Fugle 7(1): 12.
- Tofft, J. 1993: Ynglende Turtelduer i Sønderjylland. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 87: 251.
- Østergård, E. 1986: Yngleforekomsten af Tinksmed *Tringa glareola* i Danmark 1982-84. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 80: 134-136.

Antaget 26. oktober 1994

Uffe Gjøel Sørensen
WWF Verdensnaturfonden
Ryesgade 3 F
2200 København N

Retningslinier for bidragydere til DOFT

DOFT trykker originalt videnskabeligt materiale, især sådant, der har relation til danske, færøske og grønlandske forhold. Oversigtsartikler trykkes også. Artikler, der overvejende har dansk (nordisk) interesse, skal være på dansk; de forsynes med et engelsk resumé. Artikler på engelsk accepteres også, såfremt de skønnes af væsentlig interesse for international ornitologi. Sådanne artikler forsynes med et fyldigt dansk resumé.

Manuskriptet maskinskrives på A4-ark, med dobbelt linieafstand og højst 50 anslag pr linie. Kursivering angives ved understregning.

Manuskriptet sendes i to eksemplarer til Kaj Kampp, Zoologisk Museum, Universitetsparken 15, 2100 Kbh. Ø. Er manuskriptet skrevet på tekstbehandlingsanlæg anbefales det at vedlægge en diskette med angivelse af det anvendte system (tekster i WordPerfect og på 3,5" disketter foretrækkes, men andre systemer og 5,25" disketter kan også benyttes).

Fuglenavne. Første gang en art nævnes, anføres både dens danske og latinske navn, derefter kun det danske. Som hovedregel anvendes navnene i foreningens sidst udkomne fugleliste eller (latinske navne) i Voous (1973, 1977). Ved opremsninger/artslisters benyttes rækkefølgen i en af de nævnte lister. Racenavne angives undtagelsesvist, hvor det er nødvendigt.

Latinske navne understreges (kursiveres). Der sættes ikke parentes om de latinske navne. Danske artsnavne skrives med stort begyndelsesbogstav.

Figurer og tabeller. Figurer disponeres således, at de kan tåle en reduktion til spaltebredde (63 mm) eller to spalter (130 mm). De bør tegnes i mindst dobbelt størrelse. Bogstaver og tal bør efter reproduktion have en højde på mindst én mm.

Alle figurer og tabeller leveres på særskilte ark. Dette gælder også figurtekster, mens tabeltekster skrives på samme ark som tabellen over denne. Figur- og tabeltekster skal være både på dansk og engelsk. Engelske tekster understreges. Figurer trykkes direkte, mens tabeller sættes under trykningen af tidsskriftet.

Litteratur. Citering af andre forfattere sker i artikelteksten ved angivelse af forfatternavn og udgivelsesår, evt. også side. Den anvendte litteratur samles bagest i en litteraturliste, hvor forfatterne opføres i alfabetisk orden efter følgende system:

Birkhead, T. R. & P. J. Hudson 1977: Population parameters for the Common Guillemot *Uria aalge*. – *Ornis Scand.* 8: 145-154.

Salomonsen, F. 1967: Fuglene på Grønland. – Rhodos, København.

I mindre meddelelser anføres litteraturangivelser i teksten, f.eks. (J. Dyck & H. Meltofte, *Dansk Orn. Foren. Tidsskr.* 69: 55-64, 1975), eller undtagelsesvist som i artikler.

*Vedr. udformningen i øvrigt anbefales det at konsultere de nyeste numre af tidsskriftet. Mere detaljerede regler og anvisninger kan rekvireres hos redaktionen. Se evt. også s. 213-219 i bogen *Se på fugle* (G. E. C. GadlDOF, København 1987).*

Sjældenheder. Meddelelser om fund af nye eller sjældne fugle skal forelægges Sjældenhedsudvalget (SU), før antagelse finder sted; jvf. SUs seneste liste.

Korrektur. Forfattere af artikler modtager en 1. korrektur, og normalt også en 2. korrektur. Rettelser imod manuskriptet afholdes fuldt ud af forfatteren.

Særtryk. Forfattere af artikler modtager 50 gratis særtryk. Ekstra særtryk betales af forfatterne og bestilles hos redaktøren i forbindelse med 1. korrektur.

